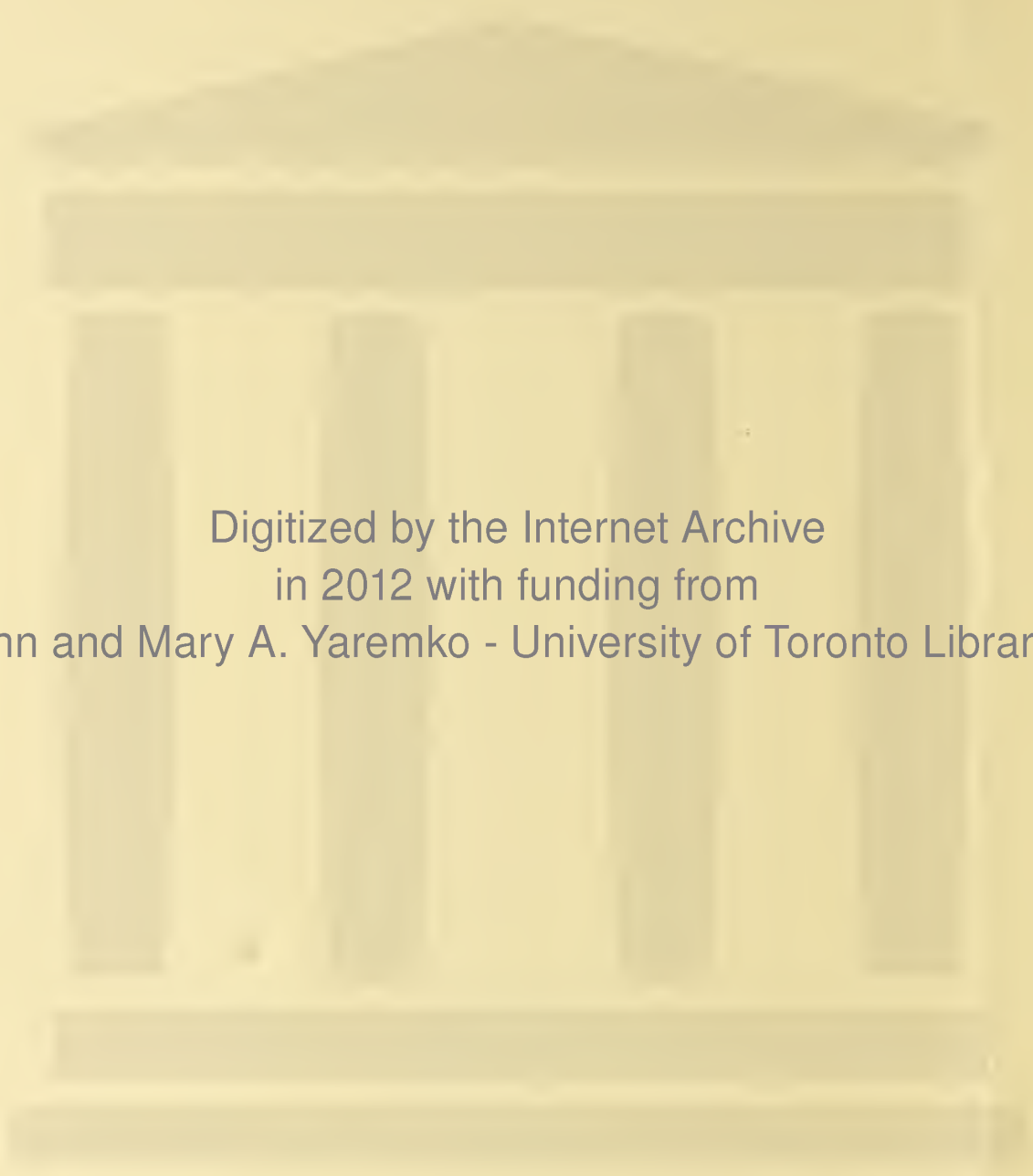

luczkiw
dp
per
00120
RB130274
c.1

Digitized by the Internet Archive
in 2012 with funding from
John and Mary A. Yaremko - University of Toronto Libraries

<http://archive.org/details/orlyk4502lapy>

ОРАК

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ І СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

З М і С Т

З хроніки нашого життя	
Євген Коновалець	
і Осередньо-Східні Землі	Ю. Боїко
М. Хвильовий і сучасність	П. Горобенко
Антропологічні прикмети	
українського народу	В. Петров
Корнійчук в ролі медіума	
і „Кобзар“ Т. Шевченка	Немо
Про поета Барку	
і про дещо принципове	Ю. Боїко
Східня Європа в призмі	
книжкових появ ЗДА	В. Косаренко-Косаревич
Наука чи дискредитація?	др.П. Герасименко
Про що думає Франція?	Дж. Брави
З пресового фільму	
Бібліографія	

З ХРОНІКИ НАШОГО ЖИТТЯ.

17 березня 1947 р. у Франкфурті відбулася **Конференція ліцензів та початкових редакторів української ліцензованої преси**, скликана Відділом Інформації ЦПУЕ. На конференції ухвалено і прийнято постанови, які, м. і., накладають обов'язок на початкових редакторів зберігати толеранцію щодо своїх політичних противників, не містити матеріалів, що могли б послужити ворогам за аргумент проти нас самих і що могли б шкодити загально-національній справі та державницько-визвольним змаганням, містити матеріали, що підтримують соборність і єдність наших інтересів, та тримати пресу на високому етичному рівні.

Постанови підписали часописи: «Неділя», «Час», «Наше життя», «Українські Вісті», «Українська Трибуна», «На чужині».

22 і 23 березня 1947 р. в Мюнхені відбувся перший **Конгрес Спілки Української Молоді (СУМ)** на еміграції. Конгрес заслухав звіт про діяльність ЦК СУМ, прийняв статут, емблему і програму праці, обрав нові органи правління СУМ (Центральний Комітет, Контрольну Комісію і Товариський Суд) та схвалив ряд резолюцій, в яких порушено і підкреслено вимогу поширення мережі і зв'язків СУМ в Австрії, Франції, Бельгії, Італії та обох Америках, вимогу боротьби за Українську Державу, потребу виховання молодого покоління в національному, надпартійному, суспільно-громадському і моральному дусі, та потребу дружби з іншими народами.

26 квітня 1947 в Н.-Ульмі відбувся **з'їзд делегатів українських вчительських організацій американської зони**. На з'їзді виголошено доповіді: проф. Л. Білецький — «Учитель - громадянин», др. Я. Рудницький — Викладання історії старослов'янської та староукраїнської мови в середніх школах», проф. Кисілевський — «Методика викладання мов», проф. Л. Білецький — «Методика літературно-мистецького читання». Після обговорення і схвалення статуту покликано до життя професійну організацію вчителів — «**Українську Вчительську Громаду**» — та вибрано перший її провід.

З метою довести до координації різних ділянок мистецтва покликано до життя ініціативно-організаційний гурток. в склад якого ввійшли делегати **ОМУС-у** (Об'єднання Мистців Укр. Сцени), **УСОМ-у** (Українська Спілка Образотворчого Мистецтва) і **ОУМ-у** (Об'єднання Українських Музик). Гурток має завдання виготовити проєкт статуту нової міжспількової, а радше надспількової організації, якій пропонується дати ім'я «**Об'єднані Мистецтва**» (Українські Вісті. Ч. 17/47).

29—30 березня 1947 відбувся **Другий З'їзд Об'єднання Українських Жінок на еміграції (ОУЖ)**.

2—3 травня ц. р. в Авгсбурзі відбувся **З'їзд представників професійних організацій на еміграції**. Після заслухання доповідей про завдання професійних організацій на еміграції та побудову системи українських проф. організацій схвалено резолюції, що висловлюють бажання покликати до життя **Центральне Об'єднання Українських Професійних Спілок на еміграції**.

Недавно засновано, з осідком в Авгсбурзі і тереном діяльності на три західні зони Німеччини, нову статутову організацію «**Союз Українських Воєнних Інвалідів**» (**СУВІН**), що має завданням нести моральну, правну культурну і матеріальну допомогу і опіку інвалідам I-ої і II-ої світової війни.

В дні 8, 9 і 10 травня ц. р. відбувся в Регенсбурзі **II-ий Загальний З'їзд Представництва Української Еміграції (ЦПУЕ)**. З'їзд заслухав звіт про діяльність Управи ЦПУЕ з своєї праці, ухвалив уступаючи Управі абсолюторію, схвалив проєкти резолюцій ділових комісій, затвердив бюджет та вибрав поновно в старому складі Управу ЦПУЕ. Для схвалення проєкту зміни статуту, якого не вдалось до З'їзду виготовити, винесено рішення в терміні не пізніше чотирьох місяців скликати Надзвичайний З'їзд ЦПУЕ.

Всестудентська Координаційна Комісія оголосила повідомлення, як передбачас скликання на день 29—30 червня ц. р. **Загального Студентського З'їзду** представників усіх українських студентських товариств та об'єднань на еміграції.

Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ) обходить 15—18 травня ц. р. 25-літній ювілей свого існування.

19 квітня ц. р. відбулася спільна **Конференція представників Союзу Українських Соціалістів та Української Революційно-Демократичної Партії**, на якій рішено приступити до тісної спільної акції у всіх питаннях політичного життя і до створення одної революційної організації українського світу праці. Конференція покликала до життя Організаційне Бюро.

Орлик

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ
І СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Редагує Колегія

Видає д-р Т. ЛАПІЧАК

Адреса Редакції і Адміністрації:
DP Center „Orlyk“ Berchtesgaden-Strub
Bl. 1/138

Ціна одного примірника 4 марки

ЛІСТУВАННЯ РЕДАКЦІЇ

Вп. проф. С.К. — Дякуємо за пам'ять і обіцянку співпрацювати в „ОРЛИКУ“.

Вашої думки, щоб „ОРЛИК“ перейшов на тиждень, себто на газету, на жаль, не поділяємо. Газету у нас, Богу дякувати, — п'ять, зглядно останньо з „На Чужині“ шість, а журнал тільки один. Чи думаєте, що буде краще, коли матимемо газет сім, а журналу ні одного?

Вп. Ф. Щуровський з Товаришами, Гавтінг. — Просимо прийняти сердечну подяку за привіт і побажання.

Редакція містить дискусійні статті, яких зміст є думками і поглядами автора.

Редакція застерігає собі право скорочувати рукописи.

Незамовлених рукописів не повертається.

ORLYK
CULTURAL AND SOCIAL REVIEW

Published under DP-Publication
Authorization US-E-5, OMGB.
Information Control Division

Responsible Editor:
Dr. Thoma LAPUTSCHAK

Druck: Südost-Kurier, Bad Reichenhall

Е. Коновалець

та

Осередньо-Східні Землі

I.

Провідник приходить не як диктатор, а як усіма жаданий керманіч, як людина, від якої жадається розв'язки епохальної проблеми. На Вождя пристрасно чекають як на виразника відчутих, але не сформованих стремлень, як на реалізатора вимріяних цілей, що їх осягнення можливе лише під проводом великої людини.

Таким Вождем був Євген Коновалець. Олег Ольжич про нього сказав: «Був це Вождь Богом даний і правдивий, що в дові чорній і похмурій орлом ширяв під облаки і націю, подолану й закуту, вмів ушиковувати в завзяті когорти до походу і боротьби... В тому, як Євген Коновалець умів завжди схопити суть доби, знайти її розв'язку і зробити свої рішення, лежить істота його вождівства. Людина надзвичайної чуйности, певности себе, ініціативи та великого стилю.

«Бліда, середньої постави людина з веселими, іронічно приплюсненими очима, важким підборіддям і стиснутими спопелілими устами знає, що досить одного її слова, щоб вибухнули петарди, залунали з рук юнаків револьверові стріли і впали помазані, достойні голови чужинецьких міністрів. Воля і певність володаря б'є з її рухів».

«Дивне життя людини, що загрожує зразу кільком державам і за якою полне поліція решти світу».

«Небезпека і ризико, вічний неспокій... Париж—Відень—Льозанна, ніде сталого місця осідку. Вічна тривога для дружини, рання життєва правда для сина».

«Готелі, каварні, парки, зустрічі з ближчими співробітниками, провідниками країв і теренів, зв'язковими і кур'єрами. Конференції в окремих справах з одним, другим, третім складом учасників».

«Органи, що виходять під окупацією й за океаном. Три пресові служби з кількома бюро. Побачення з чужинцями, завжди уважними, дуже цікавими і ще більше обережними».

«Часом товариство пари друзів — найближчих співробітників, що їх Вождь добрав собі за довгі роки спільної боротьби і небезпеки. Та все це не відбивається на молодечо бадьорій постаті полковника. Веселі вогники світяться в його очах, всю особу огортає неповторний чар великої індивідуальности. По двох-треох словах співрозмовець — моло-

да людина з краю, чи ветеран визвольної війни з закордону — чує, що стоїть перед Вождем, володарем з ласки Божої, і готовий для нього на все».

Так характеризував Є. Коновальця О. Ольжич. Ольжич був його найближчим співробітником і тому міг схопити в образі великого полковника суттєве, міг дати також яскраве безпосереднє враження.

Але може Ольжич був надто суб'єктивним в оцінці Є. Коновальця? Може він занадто стояв ув орбіті впливу свого провідника і тому перебільшував його значенність для українства? Для об'єктивности візьмемо ще оцінку, дану Є. Коновальцеві його противниками, редакцією «Діла» на сторінках своєї газети: «не підлягає ніякому сумнівові, що це була індивідуальність, яку кожний відразу відчував, хто тільки з ним стрінувся та його пізнав. індивідуальність непересічної мірки, саме така, яка здібна до великих діл і великої трагедії».

Вже в середині 1919 року був настільки визначною індивідуальністю, що дав можливість тоді ж таки ген. Капустянському у книзі «Похід Українських Армій на Київ—Одесу» вбачати в ньому передусім політика, дипломата, а потім уже військовика. Як політик, був великим принципіалістом. Ні в чому ніколи не відходив від засад самостійности і соборности. Створив навколо себе атмосферу культу чистоти і незаплямлености безкомпромісової визвольницької ідеї. Ніколи не йшов ні на які коншахти з історичними ворогами України. Ніколи нікому не давав змоги використати українські націоналістичні сили як сліпе знаряддя в своїх руках.

В пертрактаціях з чужинними чинниками завжди виявляв себе спритним політичним грачем.

В кожній політичній ситуації умів вирвати на міжнародньому полі максимум можливого для забезпечення незалежницької лінії українського націоналізму. Сьогодні вже можна сказати голосно про те, що дуже близькі стосунки були в Є. Коновальця з урядовими чинниками маленької Литви. Коновалець зумів переконати її державних мужів, що український визвольний рух є фактором незміренно позитивним для литовського народу. Це дало змогу Коновальцеві під покровом литовських інституцій, литовських документів легалізувати і охоро-

няти ряд речей цілком нелегальних. І так було не лише з Литвою. «Не було і нема серед українців людини, — писало «Діло» по смерті Коновальця, — яка стільки знала б про куліси міжнародної політики, що знав Євген Коновалець, якого імені ніхто не стрічав ніколи в європейській пресі, та який від літ провадив на чужині життя змовника».

Як представник недержавної нації, не міг виявити Коновалець вповні свого політичного хисту на полі міжнародної гри. Зате у внутрішньо-політичній українській дійсності оформив він політичний рух, який поклав яскраву печатку на цілу епоху визвольних змагань і який, перетривавши всі лихоліття, під кермою провідника-наступника прокладав нові шляхи визвольної боротьби на всіх обширах земної кулі, де є українські люди.

Був Коновалець втіленням енергії, мудро спрямовуваної в належне русло. Вітальна сила, велика снага пробивалася в кожному його русі. В одній із приватніх розмов Ольжич характеризував його як тигра, завжди готового до стрибка...

Але рішучість, темпераментність у нього сполучалися з витримкою, холонокровністю, умінням маневрувати.

Йому властивий був хист тактика, бо він, як висловився один із його друзів, «умів оминати підводні скелі, знав, коли треба не дочути і примкнути око. Таким способом рятував він багато справ, легко виходив зі скрутних ситуацій, обеззброював противника чи вибивав йому ґрунт з під ніг. А до подібних вправ кожна політична арена, особливо підпілля, дає велике поле попису».

Але був він також стратегом. Схоплював перспективу подій. В той похмурий час, коли відгриміли бої збройного повстання нації, коли у всіх від знесли і розпачу руки опускалися, збагнув він конечну потребу непереривної тягlosti визвольних змагань, які яскравами чинами засвідчували б перед світом тривання українського визвольного бою. І тому став організатором УВО.

За кілька років УВО створила гордий міт кривавого змагу, героїчних чинів бойовика. Але прозріливе око Коновальця дивилося вперед і бачило наростання нових завдань в розгортанні руху як великої духової перебудови на засадах нового великого світогляду. Коновалець побачив конечність цієї перебудови; владно поставив і зреалізував концепцію ОУН, підпільної організації, що мала завдання підготувати ввесь український нарід до революційного бою, організації, що не легковажить ні одною ділянкою визвольного змагу — ні духово-перебудовною, ні підпільно-дипломатичною, ні військово-підготовчою.

В буденнім житті Коновалець умів носити на обличчі маску, що замикала перед цікавим оком його внутрішнє «Я». Однак кризь позірну буденість проривалася все та-

ки і в його зовнішнім вигляді його великість. Мені довелося якось переглядати в одному приватному архіві довгу низку різноманітних світлин полковника. Придивляючись до кращих з них, я був вражений. Я відчув зосередженість тужливого погляду цієї великої людини. Вираз обличчя відбиває ту сконцентрованість на позабуденному, той транс, в якому людина несе на собі печатку туги по ідеалові. І я тоді зрозумів влучність одного місця в нарисі про нього:

«Ти йдеш шляхом твого героїського призначення непохитно й незламно, без ваги й без спочинку, мучений тим вогнем вічного революціонера в тобі, отим, тільки тобі питомим, страдницьким неспокоєм, що вражає нас у твоєму страдницькому обличчі іноді, мов скатований мукою вид Христа... Бо це ж на твоїх плечах мали ваготити переважкі спадщини Переяслава і Полтави, і на твої плечі впали й крицеві скрижалі Шевченкового заповіту».

II.

Колись, як вмер Богдан-Зиновій Хмельницький, в суботівській церкві, в присутності великих мас народу, перед портретом гетьмана старий його секретар Самійло Горка промовляв:

«Милостиві панове полковники і вся старшина зо всім Військом Запорозьким і вся Річ Посполита Українська! Прийшлося нам тепер по веселих прошлих часах, сумних слухати тренів і рясними сльозами обливатись, коли гетьмана нашого Богдана Хмельницького, воїстину від Бога нам даного Вождя, через смерть неблаганну скошенного, ось на катафалку смертнім оглядаємо і останні послуги йому віддаємо... До Тебе, зі скромною моєю любов'ю звертаюсь, милий наш Воже! Древний Руський Одонацере, славний Скандербергу, гетьмане Славного всього Війська Запорозького і цілої козако-руської України, Хмельницький Богдане! До тебе говорю, тепер між чотирма дошками окутаного і мовчазного, а якого мови перед тим і ордонансу сто тисяч нас слухало і на кожний знак Твій готовими ставало. Чому так скоро став Ти мовчазним Гапократом? Беручи приклад із німого Аттиса, промов до нас, братів своїх, як він, хоч одно слово, і научи нас, як маємо ми без Тебе жити і поступати з сучасними друзями і ворогами нашими. Бо ж той німий Аттис короля, свого батька, од смерті з рук його власного жовніра словом своїм перестеріг. А Ти ж, доброї будши мови, скажи і дай нам пересторогу, аби ми не були завойовані і побиті ворогами нашими».

Аби не були завойовані і побиті ворогами нашими... Нині ми побиті і завойовані. І лише великі заповіді вождів наших, духових провідників і геніїв організованости, можуть зцементувати наші лави і дати нам століттями виборювану свободу.

Діяльність полковника Коновальця, його шукання, здобутки, його методи революційної праці, напрямні його думання й політики, якщо ми їх глибоко пізнаємо, багато дадуть нам до того, щоб раз назавжди вирватися з лабет важкого поневолення.

В діяльності полковника багато є невисвітленого, але значучого і актуального. До таких мало висвітлених, не досить наголошених сторін його діяльності належить вникання його в проблематику революційної боротьби на Осередньо-Східніх Українських Землях. Саме цій темі — Коновалець і Східні Українські Землі — хочу я присвятити основну увагу.

Імперіялістична війна 1914—17 р. зіткнула дві вітки українського народу, що більше століття були розмежовані кордоном. Чимало галицьких Січових Стрільців, молодих юнаків опинилися в російському полоні. Вони, що знали про Наддніпрянщину лише з книжок, побачили її реально. Вони проміряли її власними ногами. Вони, що звикли до маленьких галицьких масштабів, відчули раптом у грудях гордість синів великої, багатої, молоком текучої країни. Російський полон багатьох заторкнув глибше, спричинився до духового перевороту, до органічного яскравого усвідомлення свого всеукраїнства. Наддніпрянщина зі своєю складною проблематикою захопила в свій вир січове стрілецтво, примусила його жити прискіпшеним пульсом революційної доби і пізнати український нарід в найбільш напружений період його життя. Серед тих, що найглибше вчувалися в наддніпрянську дійсність, був Коновалець і його найближчі товариші, стрілецькі старшини. Буремні роки революції — це той період, коли молоді Коновалець, Мельник, Сушко з властивою їм скромністю не хочуть виходити на поле ширшої діяльності поза формацію січових стрільців, хоч життя само ставить їх на відповідальні становища.

Не підлягає ніякому сумніву, що формація Січових Стрільців була одною з основних опорних сил української національної революції. Це була, безперечно, найдисциплінованіша частина в тодішній українській армії. В свосму патріотизмі і жертвенності вона стояла нарівні з найкращими наддніпрянськими частинами. Трудно уявити собі, наскільки катастрофічніше стояла б справа національної революції, якби не було Січових Стрільців.

А сформуватися як міцна військова сила змогло стрілецтво завдяки великому організаторському хистові старшинства, а насамперед Коновальця, який сміливо відкинув усі пересуди «революційної демократичності» в армії, виборності командантів, мітинговости, а натомість запровадив суворе підпорядкування, культ авторитету старшин, товариськість у відносинах між командуван-

ням і рядовиками, постійну політичну вихову вояків.

Перетворення стрілецтва на опорну силу української революції призвело до того, що Коновалець відограв помітну роль в революційнім політичним житті. І в його діях відчувається вже тоді майстерність видатного тактика, що практичні кроки в політиці вмів підпорядкувати цілевим завданням. Основою його тактики на протязі 1917—20 р. р. було — охорона національної суверенности революції. Українська революція, в процесі якої нація себе відроджує, повинна розгортатися в усіх площинах — державно-творчій, соціальній, духово-культурній — незалежно від чужинних чинників; українська революція повинна виявити творчі сили і творчий розмах нації у повній відповідності з її власною природою. Тому, коли у квітні 1918 р. німецькі окупаційні чинники, спираючись на російську білогвардійщину, готують повалення Центральної Ради, Коновалець з Січовими Стрільцями беззастережно стас на захист українського парламенту. Залізні когорти Січових Стрільців замикають чотирикутник навколо будинку Центр. Ради, охороняючи її недоторканість, і коли загони білогвардійців наближаються до будинку, Січові Стрільці відкривають вогонь по ворогові. І тільки повна дезорієнтація, розгубленість Центральної Ради привели зрештою до того, що боротьба стала безвилядною. Січові Стрільці складають зброю тільки тоді, коли сама Центральна Рада в особі найчільніших діячів відмовилася від будь-якого наміру, відстоювати свою владу.

Не можучи погодитися з тим, що в розв'язання внутрішньо-українських справ втрутилися чужинні німецькі й російські сили, Коновалець в імені стрілецтва відмовляється служити новому урядові, і Січові Стрільці складають зброю.

Минають місяці... Російський елемент звиває міцні кубельця коло гетьманського уряду. Українське громадянство, що в момент перевороту масово відвернулося від гетьмана, тепер уже, боячись, що російська реакція задушить цілком національні і соціальні здобутки революції, іде на співпрацю з гетьманатом, намагаючись вибити російщину з її нових позицій, стараючись надати новому урядові характер влади української.

Особливо трагічний стан в армії. Німці забороняють провадити бранку до кадрів української армії, тоді як різні російські «добровольческие отряди» під командою всіляких Долгоруких, Кіріпнікових виростають на Україні, мов гриби по дощі. В таких обставинах для Січових Стрільців знову постає konieczність перейти на становище збройної сили, щоб самим фактом існування такого солідного військового з'єднання в столиці сприяти українському курсові уряду. Але білогвардійський елемент розуміє всю не-

безпеку від перебування Січових Стрільців у Києві і досягусь того, що найкращу українську військову частину розміщують на постій за межами Кисва. Хмари згущуються над українським обрисом... Шаліють на селах карні експедиції. Зростає ворожнеча в масах перед соціальною реакцією, що її запроваджують панове Лизогуби і Палтови. Губиться надія на перемогу українського курсу в уряді. Український Національний Союз переключається на підготову повстання. Все гуртується навколо Петлюри. Але правом стас йому молодий екзальтичний, але й холоднокрівно-послідовний Євген Коновалець. Він розуміє всю глибину моральної відповідальності перед історією за виступ проти свого українського гетьмана. І тому всіх зусиль докладас він, щоб усунути катастрофу, щоб паралізувати навколо гетьмана загрозливі московські впливи і соціальну реакцію. Зі свого боку, білогвардійщина добивається спрямування Корпусу Січових Стрільців далі від центру подій, у глибину провінцію. Проголошення гетьманом універсалу про федерацію з Росією є останньою краплею, що переповнює чашу терпіння. Для Коновальця не може бути альтернативи: вірність гетьманові чи самостійність України. Він без вагання обирає останнє. Разом з полковником А. Мельником стас він на чолі грізної вогненної потопа всенароднього повстання, і 14 грудня Корпус Січових Стрільців займає Київ.

В роках революції Україна подібна була до розбурханого моря, опанованого дикою стихією; збунтовані пристрасті, розперезана анархія, повна руйнація державного апарату — такою була дійсність. В цей час січове стрілецтво було тим єдиним українським середовищем, в якому діяв прекрасно налагоджений військово-адміністративний апарат. І це було дошкою спасіння для Директорії. Не спроможна налагодити державних адміністративних органів, Директорія перекладає на командно-адміністративну систему січового стрілецтва найрізноманітніші адміністративні завдання, найвідповідальнішими державно-політичними заходами починаючи і ординарними поліцейними функціями кінчаючи. Січове стрілецтво було може єдиною ланкою в тодішнім житті, яка вносила струнку організованість, тверду дисципліну, систематичність в процес української революції.

Демократична прекраснорудність українських урядових чинників допровадила до того, що московські большевицькі елементи, використовуючи демократичні свободи, влазили скрізь, куди хотіли.

Їхня провокаційна преса, мітинги, демонстрації підривали молодий організм Української держави зсередини в той час, коли вже московські інтервенціоналістські сили, вогнем і мечем нищачи все українське, сунули в напрямку на Київ. В цих умовах Ко-

новалець як командир Корпусу Січових Стрільців і командант Кисва, всупереч шаленому опорів наших ультрадемократів, запровадив політику твердої руки.

Київське Центральне Бюро Професійних Спілок було центром большевицької шпідонажі і пропаганди. Січові Стрільці провадять там трус, знаходять маси большевицької літератури, брошур, відозв. Все це було спалене.

І хоч преса шалено цькує за це Січових Стрільців, однак це їх не спинає, і вони за кілька днів знов провадять трус у Центр. Бюро Профсоюзів і знов знаходять безліч свіжих доказів використання цієї легальної установи для большевицької роботи.

Про цей період діяльності Січових Стрільців Коновалець зазначає в таких словах:

«Кажучи про атмосферу та реальні умовини, серед яких знаходилася команда Січових Стрільців у Києві, треба мати на увазі також усі ті провокації, що їх роблено з різних боків, щоби тільки скомпромітувати Січових Стрільців. Доходило аж до того, що на трупах бандитами вбитих людей були картки з написом, ніби це зробили Січові Стрільці. На думці маю голосну справу вбивства вночі на Сінному майдані. Гостре слідство виказало, що Січові Стрільці не могли бути там замішаними.

Адже в Січових Стрільцях бачили своїх найбільших ворогів московська чорна сотня, колишні добровольці та всяка міська збиранина і большевики різного типу на різних напрямків — москалі й українці, свідомі й несвідомі, явні й тайні агенти московського большевицького уряду і, нарешті, «отамани» всіх відтінків та партій.

Самі ж українські партії, повернувши до влади, дивилися на Січових Стрільців скося, як на щось, що завжди пригадує та наказує думати про неприсмії речі: армію, босвий фронт, налагодження транспорту і постачання, втихомирення запілля й відповідну адміністрацію».

В критичні епохи люди виростають особливо швидко і несподівано. Симон Васильович Петлюра до війни був скромним журналістом. І хто міг би тоді подумати, що буремні роки революції зроблять з нього куміра мас, легендарну постать, воєвника, що вестиме одчайдухів на штурм арсеналу, героя, що, перейнявшись своїм покликанням, збагнувши символічний сенс свого життя, мужньо умре на брукові Парижу, затиснувши в устах болючий зойк конаючого тіла. Коновалець також був людиною, що розгорнула свої високі якості в умовах революції особливо швидко і сформувалась у постать незвичайних масштабів. Особливо цікаво стежити за тим, як реагує Коновалець (а за ним і провід Січових Стрільців) на соціальну сторону революційних процесів на Наддніпрян-

щині. Він не спішить з оцінками, утримується від скороспілих висновків. Він свідомий того, що наддніпрянське життя сповнене свєрідностей, і він їх намагається пізнати, схопити її живчик через зближення стрілецтва з масами. Всі свої політичні кроки Коновалець координує з розвитком публичної opinii Наддніпрянщини.

Тонкий спостережливий розум Коновальця фіксує динаміку соціальних явищ в період їх найбільшого увиразнення через яскраві катаклізми, що стрясають всім сєтвом нації. В цих умовах формується у майбутнього вождя українських націоналістів глибинне розуміння української соціальності, що пізніше дасть йому змогу в усій широті ставити соціальну програму українського націоналізму.

Коновалець прекрасно розуміє, що регіональні психічно-побутові відмінності західного і східного українських типів мають засимілюватися во ім'я високого ідеалу всеукраїнства. Тому Січові Стрільці гостинно приймають до своїх лав вояків-наддніпрянців.

Під час облоги Києва наддніпрянці становлять кількісно дуже великий відсоток стрілецтва. Спільно поділяючи небезпеки, всі невігоди вояцького життя, виробляють Січові Стрільці в своїх лавах психологічний комплекс соборницької свідомості, що її вже не в силі захитати ніякі іспити долі. Уже перший іспит був витриманий блискуче.

Коли перед Січовими Стрільцями стало відповідальне питання: чи йти боротися за Львів, чи здобувати Київ, то під проводом Коновальця і Мельника Стрілецька Рада правильно розв'язала це питання і з погляду морально-психологічного, і політичного, і військово-стратегічного.

Полк. Коновалець про це написав так:

«Стрілецька Рада... після довгого і основного обміркування рішила не їхати до Галичини. При прийнятті цього рішення заважили найбільше свідуючі міркування:

1. Із самого початку формування січового стрілецтва виховувано Січових Стрільців у тому дусі, що вони є революційним військом, яке має стояти на сторожі української державності, і тому не можна відтягти його далеко від центру саме тоді, коли ця державність є явно загрожена.

2. У складі Січових Стрільців знаходиться велика кількість наддніпрянців, які бачили столицю України в Києві та які до справ Великої України відчували більший інтерес, ніж до справ Галичини, тим паче в такому переломовому моменті, та що тому наказ про виїзд до Галичини міг викликати огірчення й зменшити їх запал і босздатність.

3. Саме становище на Великій Україні є тог роду, що з моментом вибуху революції в Центральних Державах провал гетьманщини є майже певний та що при відсутності в той час Січових Стрільців на Україні цей

протигетьманський рух прийняв би московсько-большевицький характер.

4. З утратою наддніпрянської бази Галичина буде втрачена для українців навіть тоді, коли галицькі війська відберуть Львів, тому що поміж Польщею і Большевією сама Галичина ніяк втриматися не зможе».

В січні 1919 року було задекларовано з'єднання всіх українських земель в Соборну Самостійну Державу. Але й по проголошенні акту з'єднання залишилося два уряди — УНР і ЗУНР, дві армії, дві зовнішні і внутрішні політики. В 1919 році українство вже піднеслося до того, щоб збагнути всу велич соборницького ідеалу, але ще не виросло до того, щоб цей соборницький ідеал здійснювати в буденній праці.

Недоля поєднує влітку 1919 року наддніпрянську армію з УГА. Ентузіастичний похід на Київ, ряд великих військових успіхів окрилюють обидві армії. В обставинах переможного наступу вдається тримати армію на рівні настроїв всеукраїнськості, мотиви вузько земляцькі не впливають навсєрх. Але ось починаються невдачі. Вони дедалі поглиблюються і переростають в катастрофу. Боротися доводиться на невеличкім клаптику території в страчному «чотирикутнику смерті». Р умовах жорстокої зимової служі по обледених полях і дорогах відступають обідрані, в ганчір'ях позамотувані українські вояки. Кіннота цілком вибуває з ладу: дороги слизькі, а коней немає чим підкувати. Тиф неблаганно косить людей. В таких умовах серед командування УГА виникають наміри перейти на бік Денікіна. Довідавшись про це, Коновалець попереджає Головного Отамана про небезпеку. Годи́нна розмова Потрушевича і Петлюри заспокоїла останнього, і він повідомляє своїх співробітників, що загрози нема. Однак за кілька днів нещастя сталося. УГА перейшла на бік Денікіна, відкрила фронт і уможливила денікінцям напад на українську армію з тилу, що вони й зробили, вдаривши на частини, підпорядковані Є. Коновальцеві. У важкому пригонобленні відтягаються Січові Стрільці ближче до Староконстантинова, де купчається решта вірного С. Петлюрі війська. «Січове стрілецтво не могло наслідувати Переяславську угоду», — зазначив з приводу цього Коновалець. Грізним маривом вибухає ворожнеча наддніпрянців проти галичан.

Всіх галичан і тих, що лишилися вірні ідеї соборництва, очорнюється як зрадників. Отаман Волох зі своїм загоном гайдамаків робить вночі напад на 1-ий полк Січових Стрільців, роззброює його, а команданта полку сотн. Андруха, того, що пізніше за ідею соборного визволення загинув у київському підпіллі, заарештовує. Незабаром по цьому Волох переходить на сторону большевиків, вказуючи тим самим на джерело, звідки шириться маразм огидного розмежування на «галичан» і «наддніпрянців».

Фронт ліквідовано...

Рештки українських армій потрапляють у польські табори. В цих обставинах уряд УНР за посередництва А. Левицького складає варшавський договір.

За цим договором Галичину і частину Волині визнано приналежними Польщі. Польща ж зі свого боку зобов'язувалася лише допомогти урядові УНР здобути українські землі на схід своїх нових «кресів» до своїх колишніх кордонів з 1772 р., тобто більша частина і Східньо-Осередніх Українських Земель також не мала входити до складу передбачуваної української держави. (У військовій конвенції, долученій до договору, польська делегація спеціально обмежила українську сторону такими зобов'язаннями, які не давали змоги розгорнути широкої військової акції на відібрання від большевиків усіх українських земель). Крім того, договір з поляками обмежував суверенність української держави і прокладав дорогу на Україну аграрній реакції, бо з договору випливало, що права польських землевласників на Україні будуть оберігатися Польщею. І хоч варшавський договір в своїх зобов'язаннях щодо українців поляки цинічно порушили менше ніж через рік, склавши Ризьку угоду з большевиками, однак для уряду УНР Варшавський договір став цілою добою орієнтації на Польщу навіть і тоді, коли Польща вже перестала існувати.

Диктатор Петрушкевич також провадив суто регіональну політику обстоювання на міжнародному форумі «галицької самостійності», а коли все таки потуги надали полякам мандат на 25 років на Галичину, взяв у своїй політиці пробольшевицький курс. Взаємообвинувачення і взаємоочорнювання між наддніпрянцями й галичанами увійшли в систему. В таких обставинах Євген Коновалець не міг стати ні на бік уряду УНР, ні на бік Петрушкевича, натомість всупереч обом урядам підніс гасло соборницької співпраці українства з усіх земель для здобуття Самостійної Соборної Української Держави. Коли армія УНР рушила з поляками в похід на Київ, Коновалець вживає заходів до того, щоб розпочати осібно від поляків військову акцію проти Советів з району Одеси. Він хоче перетягнути Українську Бригаду з Чехословаччини через Румунію в Степову Україну і там відкрити новий фронт проти большевиків. Однак це йому не вдається через ті перешкоди, які створив Петрушевич.

III.

Кожна прогресивна революція, якщо не перемагає, повинна залишити по собі такий блискучий, притягаючий міт, який би з силою магнета приковував до себе потомне покоління патосом героїчної жертвенності, будив би віру в здійснення великої ідеї. Національна революція не є програною якщо вона не заплямувала чистоти свого прапора

принизливим компромісом. Українська революція 1917—19 р. р. залишиться на шляху української історії як велична епопея героїзму людей у сірих шинелях, людей, що без нарікань, не оглядаючися на катастрофічні ситуації, завошивілі, голі й босі, мужньо вмирали на полі бою. Вони, ці лицарі абсурду, що життя віддавали за свою Дульцінею, блакитнонебу золоторунну Україну, стали символом великості і страждань і духової моці українства.

Сяйво їхнього подвигу завжди огриватиме душі нових поколінь і будитиме в них жагоду реваншу.

Але моральні скарби нашої революції розтринькували наші уряди, покликані і непокликані міністри і партійні діячі. Вони розміняли велику ідею відродження нації партійницько-класовими кличами.

Обмежені чужими догмами і доктринами класової правди, демоліберальної незалежності всіх від усіх, застрахані переконанням прогресивності інтернаціоналізму, вони не спроможні були піднести духову напругу мас на рівень фанатично-релігійного горіння во ім'я національного ідеалу. Вони не змогли створити власних сил в соборницькому масштабі як сил всеціло змобілізованої до бою нації, хоч тодішній стан Східньої Європи об'єктивно сприяв такій всецілій мобілізації. Не знайшовши міцного оперття у власних силах, піддавшись впливові регіоналістичних атавізмів, вони взяли орієнтацію на поміч з боку історичних ворогів України і тим перетворили визвольну ідею в розмінну монету на ринку політичної спекуляції.

Щоб вирвати українство з атмосфери політичної мізерії у сферу великих замислів і великих діл, на шлях підтримання і виплекування всього найкращого, що зродила революція, треба було людини незвичайного калібру.

Такою людиною був Є. Коновалець.

І це виявилось уже в заснуванні УВО. Бо ж заснування УВО зв'язане було з грандіозною концепцією підпільної революційної дії на всіх українських землях. Бо ж першим заходом у здійсненні плянів УВО було розсилання Є. Коновальцем у різні закутки України старшин січового стрілецтва для революційної акції. Це тоді виїхали Іван Андрух і Микола Опока на Київщину, щоб очолювати там повстанську акцію і так само, як Гр. Чупринка, загинули від руки чекістів. У серпні 1920 р. відбувся у Празі З'їзд відпоручників УВО закордоном.

В ухвалах З'їзду було стверджено, що УВО стоїть на засадах «повної соборності і самостійності України», невдачу українських визвольних змагань розглядає як наслідок нестійкостей, хитань та відхилень від принципів соборності. З'їзд звернувся до вояцтва на еміграції із закликом вертати на Рідні Землі, щоб там вишукувати нові форми визвольної акції.

Загальновідомим фактом є, що на Західних Українських Землях УВО стала тією силою, що протягом цілого десятиліття оформлювала націоналістичну духовість мас, що тероризувала польський уряд і перед усім світом засвідчувала незламність українського визвольного змагу.

Не те було на Східній Україні. Ті пробоєвики, що пішли з доручення УВО на Наддніпрянщину, зустрілися там із умовами шаленого терору, що десяткував весь національно свідомий елемент в масах, а не чіпав лише тих, що піддавалися гіпнозі большевицьких ідей або жили вегетативним життям бездумної тварі. Серед національно свідомої інтелігенції панувала депресія, значна частина її переорієнтовувалася на соціофільське культурництво. В цих умовах частина увістів, кинених на Наддніпрянщину, згинула, друга ж частина тимчасово припинила свою діяльність, замасковуючись в советській дійсності і здобуваючи собі такі позиції, з яких у майбутньому можна було б успішно політично діяти.

Від 1922—23 р. р. УВО деякий час на Наддніпрянщині себе не виявляє. Западає кількарічний антракт.

Коновалець розуміє вирішальне значення Східних Українських Земель в національній революції. І тому, коли він в рр. 1921—26 основну увагу звертає на діяльність УВО в Галичині, на еміграції, то одною з причин цього є намір створити міцну випадову базу, підготувати резерви для Наддніпрянщини на той час, коли там знов складуться сприятливіші обставини об'єктивні для визвольного змагу. В ці роки націоналізм готує соборницьку дію ідейно, розбиває еміграційні й галицькі твердині загумінкового патріотизму і готує організаційну базу для соборницького практично-революційного чину.

1927—28 р. р. були тим періодом, коли активізація революційної підпільної діяльності на Наддніпрянщині знов стала можливою. Українізаційний курс призвів до наслідків у значній мірі протилежних намірам Москви. Українська культура, замість стати «національною в формі, інтернаціональною в змісті», розвивалася всупереч тероріві, цензурі з тенденціями до внутрішньої гармонії змісту і форми. Село в умовах НЕП-у стужавіло, налилося новими силами і готове було до стихійного відмору перед накинутим йому чужим його духові устроєм колективізму.

В цих обставинах пожвавилась і акція УВО спрямована на Середньо-Східні Українські Землі.

Дія підпілля на Наддніпрянщині навіть перед керівними кадрами УВО, а пізніше ОУН, була щільно захована завсякою конспірації. Лише поодинокі люди більш-менш повно уявляли собі характер

діяльності і персональний склад наддніпрянського підпілля. Всі нитки до Наддніпрянщини сходилися міцно в руках Коновальця, і його смерть забрала зі собою в могилу багато таємниць. Чимало могли б розповісти також сл. пам'яті Роман Сушко, Омелян Сенік-Грибовський, Ярослав Барановський, як би постріл братовбивців не вирвав їх з наших лав.

Наші відомості, зібрані зі спогадів поодиноких людей, з архівів, з матеріалів преси дають приблизне уявлення про масштаби роботи, її характер.

Уже в 1927—28 р. р. Коновалець ра-у-раз висилає своїх людей на Наддніпрянщину. Перед ними не ставиться завдання якоїсь ефектної назовні дії. Коновалець усвідомлює добре ситуацію, розуміє, що московщина загрожує самій душі українства. І тому він ставить перед увістами завдання проникати на відповідальні пости культурного будівництва, щоб з тих позицій гальмувати процеси обмосковлення, прихованого плащиками інтернаціоналізму.

Підпільники йдуть в Советський Союз як симпатизи советського устрою, українізатори, як «комуністи», яких «переслідуються» в «гнилому Заході». Колишні військовики, вони сповнені вірою в справу і в Коновальця, і, хоч усвідомлюють, що їх, перших в лаві бійців, жде майже неминуха смерть, все таки твердо йдуть виконувати волю свого вождя, бо у виконанні його волі бачать майже містичний сенс свого життя.

Йдуть і вгризаються в духове середовище на Наддніпрянщині. У тривожнім присмерку вузького підпілля Наддніпрянщини шукають дружньої руки людей, врослих в українську землю. Відбувається духова дифузія. Спільно творяться духові цінності. Якби хтось із наших знавців літератури пильно проаналізував хоча б діяльність такого літ. об'єднання, як «Західня Україна», він натрапив би на сліди цієї духової дифузії.

Так довели УВО—ОУН, що для ідеї все таки немає китайського кордону.

Основна ціль Коновальця в р. р. 1927—30 — створити єдиний струм духового націоналістичного розвитку на всіх українських землях. Дуже характеристичним фактом з погляду впливів націоналіст. духовості на Наддніпрянщину є висилання органу Проводу українських націоналістів «Розбудова Нації» на адреси советських партійних вельмож, всіляких Рубінштайнів та Іванових, а також на адреси найбільш наукових бібліотек і наукових інституцій Советської України. Що журнал здебільшого доходив до бібліотек, свідчать вимоги останніх вислати їм додатково те чи інше число.

(Закінчення в наступному числі.)

М. Хвильовий

і сучасність

І. ДО НОВОЇ ДИСКУСІЇ.

Ім'я Миколи Хвильового все частіше з'являється на сторінках нашої преси і все більше починає хвилювати наше суспільство на еміграції. Можна легко уявити, що було б на Україні, якби там було дозволено це ім'я і якби там існувала свобода слова і думки. Хвильовий — наш живий і творчий сучасник. Його ім'я являється не лише в пресі, а й у театрі. Не лише в боротьбі за «велику літературу», а й у політичних дискусіях. В останній час, у зв'язку з постановою театром Йосипа Гірняка п'єси «Мати і я», ця дискусія все більше розгортається і, хто зна, чи не стане це початком нової дискусії, такої ж бурхливої і плідної в своїх наслідках, як славнозвісна літературна дискусія на Україні в 1925—28 роках, яка створила цілу епоху в літературному процесі і в розвитку української політичної думки і духовості.

Вже тепер можна констатувати існування двох протилежних поглядів, двох таборів полемістів в оцінці Хвильового та його творчості.

Одні вважають себе безпосередніми спадкоємцями Хвильового і підносять це ім'я як прапор. Другі критично наставлені до такого приписування Хвильового до «лику святих» і вважають, що

«у всій українській літературі нема твору більш потворного, нездорового, позбавленого основ вродженої української психіки і більш блюзнірського в розумінні зганьблення чистоти української природи, як у писанні М. Хвильового «Мати» і «Я». («Наше Життя», 12 травня 1947 р. стаття «Годі мовчати» — Загірня комуна і ми — Федір Дудко).

Одні з гордістю і патріотизмом причислюють себе до того нового покоління, що його символом є Аглая з роману «Вальдшнепи» М. Хвильового (Передова «Українських Вістей» 30 березня 1947). Другі вважають це покоління пропащим і покаліченим або збільшевиченим. Одні живуть патосом того українського ренесансу, чоловим представником і центральною фігурою якого був Микола Хвильовий. Другі взагалі дивуються, як можна говорити про якийсь там ренесанс в Радянській Україні. («Визвольна Політика», січень—лютий 1947. Стаття Юр. Горового — «Про український ренесанс ХХ ст.»).

І, нарешті, в театральній постанові п'єси «Мати і я» і в самому театрі Йосипа Гірняка одні почули щось таке живе і таке знайоме, що мимоволі нагадусь враження від виступу самого Хвильового і духа тієї епохи, що позначена іменами цілої плеяди мистців одного

творчого патосу і однієї наснаги. Для них повіяло свіжим духом, як після виступу Хвильового, коли здавалося, що «розбито шибку, і груди разом відчули свіже повітря»... Коли ми відривалися «від неекономічних шароварів і варварських галушок» та переставали бути «лінивими і нецікавими» і починали відповідати на основну вимогу, що її ставив Хвильового перед мистцем, — «уміти мислити і відчувати»...

Інші зустріли поставу «Мати і я» криком протесту («Годі мовчати!»), заявляючи, що такі твори здорова суспільність відкидає і робить «непрístupним для широких мас».

Хто ж «за» і Хто «проти»? І хто з них має рацію?

Досі було відомо, що з особливою відразою говорилося про романтику «загірної комуни» в писаннях однієї групи націоналістів. Тепер виявляється, що «проти» виступають і з «соціалістичного» табору... І, навпаки, друга група націоналістів змагається за Хвильового і за правдиве означення суті «хвильовізму» з тим «новим поколінням», яке нібито «устами Аглаї категорично проголосило своє кредо — кредо антипода большевизму, кредо нової войовничої ідеології, яка суттю своєю є нібито «кредо революційної демократії» (Передова «Українських Вістей», 30 березня 1947).

Хто ж такий Микола Хвильовий — український комуніст чи український націоналіст? Большевик чи «революційний демократ»?

Справа не в тому, щоб підтягнути Хвильового до одного з цих означень, а в тому, щоб мати його правдивий образ і правдиве розуміння його історичної ролі.

В нашій пресі є помітною одна хиба багатьох українських публіцистів і політиків, а саме: антиісторичний, абстрактний підхід до явищ. До подій минулого ці люди підходять з точки зору сьогодення і, судячи минуле з позицій сьогодення свого становища, хочуть бачити те минуле таким, яким нам хотілось би мати його сьогодні. Але ж нам потрібний не лише суд над минулим з сьогоденним розумом і досвідом, а й розуміння того, як було і чому було так, а не інакше тоді. Придивляючись до минулого так, ми помітимо, що інакше й не могло бути, що, крім «помилки», волі людини і людського розуму, в історії є якась взаємозалежність чи історична кончність, як вияв тяглості і певних закономірностей історичного процесу. На кожен час є свій плід. Ніхто не буде веч-

ною шукати дозрілих плодів. Так само дивним є сьогодні робити закид людям епохи революції 1917—20 років — чому вони були соціалістами чи романтиками «загірної комуні»? А в нас усе зло і всю вину нашої національної трагедії дехто схильний бачити лише в цьому захопленні духом свого часу, забуваючи про основну причину трагедії — про третю силу, про оту «московську силу, велику, велетенську, фатальну», як її іменує Хвильовий. Ця московська сила й обумовила той хід історичних подій на Україні, що його ми мали. Це вона стала на шляху української синтези великої соціальної революції і національного відродження української нації. Вона розколола душі українців і благородний ідеалістичний порив молодого покоління у прекрасне майбутнє використала в своїх ворожих цілях.

Хвильовий був наскрізь і всіма фібрами своєї душі дитиною свого часу і свого народу. Він найглибше в той час пережив трагедію України, першим зрозумів її джерело і показав шлях виходу з неї. В ньому і через нього ми пізнаємо нашу сучасність і себе в ній більше і краще, ніж з сотень томів учених трактатів.

Його тривожне питання до «молодої молоді» України — «Камо грядеши?», його «Думки проти течії» — це було дійсно розпачливе С.О.С. його країни. Це був його удар на сполох. І в ньому велике історичне значення для наступних поколінь української нації.

Трагедія України сьогодні стає трагедією цілого людства. Що стало фактом для українського народу і що ним першим пережито, те є перспективою для інших народів. Хвильовий зачепив такий вузол проблем і відобразив своєю творчістю і своїм життям таку болючу і надлюдську трагедію, якої не знає жоден народ, і в цьому його значення не тільки для України. Трагедія українського народу, що її розкрив Хвильовий є трагедією вселюдською, світового значення. Не ховати її від людського ока і не втікати від неї в рожевий світ іділічної «хохландії» є нашим призначенням, а пережити і передумати її ще раз у мистецтві самим і «очиститись», подолати її в своїх душах. І показати шлях до очищення і відродження всім тим, хто, як і ми, є загрожені...

II. «ЗАГІРНЯ КОМУНА».

У романі «Вальдшнепи» є дієва особа, яка є тією самою особою, що й у новелі «Я». Про це маємо прозорий натяк у кількох деталях обох творів. Цією особою в «Вальдшнепах» є Дмитрій Карамазов. У новелі «Я» він має ім'я Андрія. Андрій — це Карамазов у роки громадянської війни. Безперечно, що обидва ці твори мають автобіографічний характер. Андрій, Карамазов, Хвильовий — це одна особа. Було б дивним розуміти автобіографізм цих творів у буквальному сенсі цього слова, в зовнішніх фактах біографії письменника Хвильового і його героя. Хоч дещо і

тут, очевидно, є автобіографічне. Але ми маємо на увазі автобіографізм внутрішньо-духового порядку. Духово, світоглядно і характером Андрій з новелі «Я», Дмитрій Карамазов з роману «Вальдшнепи» і Микола Хвильовий з життя, як реальна особа, є один тип, мають одну духову еволюцію і представляють одне покоління... Хтось сказав, що написати життя людини — це не значить оповісти його факти і вчинки, лише віднайти її душу. Щоб віднайти душу Миколи Хвильового, ми звертаємось до його творів. Це загальне правило є особливо добре по відношенню до М. Хвильового. Дуже трудно знайти письменника, який був би більш щирим і більш безпосереднім, як М. Хвильовий у своїй творчості. Кожне слово його писане кров'ю його серця і його непідкупним сумлінням.

У романі «Вальдшнепи» Хвильовий усталими Аглаї дає таку характеристику свого покоління:

«...Карамазових сьогодні тисячі. Дмитрій Карамазов, хай буде тобі відомо, — тип... Карамазову, мабуть, тридцять три — тридцять п'ять... Так? ... Це саме та людина, що, вискочивши з сірених гімназійних штанів, одразу ж ускочила в епоху війни й революції. Отже, поперше, Карамазов — недоук. Далі: він опозиціонер. Так! Я ж це знала. Карамазови не можуть бути не опозиціонерами, бо дії вони прийняли крізь призму своєї романтичної уяви про світ. Вони не можуть заспокоїтись, бо їм в колісці написано тривожити громадську думку... Отже, маємо безперечно здіючого недоука з романтичним складом натури. Значить, маємо те, що прийнято називати щирою людиною і що можна підкупити щирістю й використати на всі сто відсотків. Карамазова захопила соціальна революція своїм розмахом, своїми соціальними ідеалами, що їх вона поставила на своєму прапорі. В ім'я цих ідеалів він ішов на смерть і пішов би, висловлюючись його стилем, ще на тисячу смертей»...

Хіба не пізнаємо ми тут Хвильового?

Хвильовий так само вискочивши з сірених гімназійних штанців, одразу ускочив в епоху війни й революції. Тоді справді здавалось, що «гриміла, народжувалась молода епоха». Що ж дивного, що його, «нестримного романтика», захопила соціальна революція.

Сьогодні вже забулося і притупилося первісне відчуття й уява «соціалізму» чи «загірної комуні». Аджеж це було не що інше, як ідея визволення від усякого утиску, рабства, глуму й визиску. Це було видиво прекрасного майбутнього. «Загірня комунa» — це символ майбутнього справедливого соціального ладу, символ нової України, до якої поривалась душа молодого ентузіаста і романтика.

В новелі «Я» ми бачимо героя, що є фанатиком цієї «загірної комуні». Але чому і звідки те роздвоєння душі, той «неможливий біль» і та «незносна мука», що «тепліють в лампаді фанатизму перед прекрасним пе-

чальним образом» матері, яка з'являється перед ним, як «втілений прообраз тієї надзвичайної Марії, що стоїть на грані невідомих віків»?... Чому любов до матері і звичайні людські почування («я — чекіст, але я й людина») розколюють його «я»? Чому ця половина душі Андрія є «злочинною» і він змушений «ховати від гільотини один кінець своєї душі в глухому закутку, на краю города, в самотньому домику, де живе його мати?»...

Джерело трагедії Андрія не в абстрактності ідеї «загірної комуні» і не в його фанатизмі, що в ім'я вищого ідеалу велить жертвувати своїм особистим.

Трагедія Андрія — це трагедія українського народу і трагедія української національної революції. Сталося так, що українська революція і відродження української нації, як поневоленої нації, збіглися в часі з соціальною революцією в цілій Російській імперії. Українська національна революція не могла ізолюватись від загальної соціальної революції, методи і духовий зміст якої визначила Москва і московська нація. В ідею соціалізму чи комунізму московський нарід вклав свою душу, свою жорстокість, нетолерантність і фанатичну нетерпимість, бездушний колективізм, терор, що переростає в садизм і тотальний деспотизм. Не прийняти соціальної революції Україна не могла, а, прийнявши чи приймаючи, мусіла приймати її в московській інтерпретації і з московською «душею». А що ця душа і ця інтерпретація соціальної революції по-московському була чужою в українських умовах і українському народові, — це привело до незнаной в історії народів трагедії України. Ідеалістичний і шляхетний український народ у своєму пориві до кращого майбутнього став жертвою московського комунізму. Змістом цієї трагедії є не конфлікт українського національного відродження з соціальною революцією, не конфлікт українського націоналізму з соціалізмом, а конфлікт української духовності з духовістю московською, конфлікт України з Москвою. Щоб бути справжнім комунаром по-московському, українець мусів убити своє «я» і розстріляти свою матір, свою націю. Але ж «загірня комунa» — це вимріяний ідеал цілого людства. Це — те, до чого прямус історія. Андрій сприймає цей ідеал ідеалістично, з літератури. Десь він начитався про французьку революцію. Тепер він бачить її продовження. В новелі «Я» фігурує «гільотина», «версальці» і т. д. Андрій мусів або зректися цього ідеалу, перейти в табір «контрреволюції», або, прийнявши цей ідеал, бути послідовним, тобто прийняти революцію такою, якою вона була в дійсності — з печаттю московського духа, з московсько-азійським садизмом, жорстокістю, і фанатичною нетерпимістю.

— Я знаю: моя мати і завтра піде в монастир: їй незносні наші тривоги і хижі навколо.

Але тут же, дійшовши до ліжка, здригнув.

— Хижі навколо? Хіба мати сміє думати так? Так думають тільки версальці!...

І в найтяжну хвилину Андрій роздумує:

— Що я мушу робити? Невже я, солдат революції, схиблю в цей відповідальний мент? Невже я покину чати і ганебно зраджу комуни?...

І я здавлюю голову.

Але знову переді мною проноситься темна історія цивілізації і бредуть народи, і віки, і сам час...

Тоді я, знеможений, похиляюсь на паркан, становлюся на коліна і жагуче благословляю той момент, коли я зустрівся з доктором Тагабатом і вартувим з дегенеративною будівлею черепа. Потім повертаюсь і молитовно дивлюсь на східній волохатий силует — колись княжий масток, тепер — чорний трибунал комуни...

...Я думаю: «так треба».

Але Андрюша нервово переходить з місця на місце і все поривається щось казати. Я знаю, що він думає: він хоче сказати, що так не чесно, що так комунари не роблять, що це — вакханалія і т. д. і т. д.

Ах, який він чудний, цей комунар Андрюша!

Але коли доктор Тагабат кинув на оксамитовий килим порожню пляшку і чітко написав своє прізвище під постановою — «розстрілять», мене раптово взяла розпука. Цей доктор з широким лобом і білою лисиною, з холодним розумом і з каменем замість серця — це ж він і мій безвихідний хазяїн, мій звірачий інстинкт. І я, главоверх червоного трибуналу комуни, — пікчема в його руках, яка віддалася на волю хижої стихії.

«Але, який вихід?»

— Який вихід?? — І я не бачив виходу.

І в цьому весь трагізм романтиків революції. Пізніше ця трагічна колізія, підкреслена Хвильовим ще раз у «Вальдшнепах»: Карамазов та ж сама «трагічна повість». «Всюди ввижається їй сама безвихідність».

«Словом Дмитрій Карамазов і Дмитрії Карамазови прийшли до жахливої для них думки: немає виходу. Зі своєю партією рвати не можна, бо це, мовляв, зрада не тільки партії, але й тих соціальних ідеалів, що за них вони так романтично йшли на смерть, це буде, нарешті, зрада самих себе. Але й не рвати теж не можна. Словом, вони зупинились на якомусь ідіотському роздоріжжі».

В новелі «Я» ще не виявилась уся ворожа суть і потворність московського комунізму, хоч інтуїтивно його відтворено в образі доктора Тагабата — людини «з холодним розумом і з каменем замість серця» (московська жорстокість) — і в образі дегенерата. Але Андрій ще шукав морального виправдання в надії і сподіванні, що може так і треба, може лише через таку жорстокість і фанатичну вірність ідеї буде досягнуто вимріяний ідеал. Кожного разу, коли з'являвся сумнів, Андрій повертається обличчям до тієї ідеї і перед ним «проноситься темна історія цивілізації і бредуть народи, і віки, і сам час»... Перед ним «виросла загірня даль»... І він знову, у фанатичному пориві до ясного майбутнього, готовий був на все, аби лише не зрадити комуни і бути справжнім комунаром.

І це стало причиною трагедії, якої ще не знало людство.

— Невже я веду її на розстріл?

Що це — дійсність чи галюцинація?

Але це була дійсність: справжня, життєва дійсність — хижа і жорстока, як зграя голодних вовків. Це була дійсність безвихідна, неминуча, як сама смерть.

Але може це помилка?

Може треба інакше зробити?

Ах, це боюнство, легкодушність. Єсть же певне життєве правило: *Errare humanum est*. Чого ж тобі? Помилайся! І помилайся саме так, а не так!... І які можуть бути помилки?

Воістину: це була дійсність, як зграя голодних вовків. Але це була й єдина дорога до загірних озер невідомої прекрасної комуни.

...І тоді я горів в огні фанатизму і чітко одбивав кроки по північній дорозі.

Дехто думає, що це виняткова і неправдоподібна історія і що «у всій українській літературі нема твору більш потворного, нездорового, позбавленого основ вродженої української психіки і більш блюзнірського в розумінні зганыблення чистоти української природи, як у писанні Хвильового «Мати» і «Я». Тут явне незрозуміння і поверховний підхід до справи. Саме тому, що Андрій є носієм вродженої «української психіки і української природи», він переживає цю страшну трагедію. Якби він був не українцем, а людиною московської вдачі, «з холодним розумом і з каменем замість серця» типу доктора Тагабата, то не було б і трагедії. Це типова трагедія української людини з часів большевицької революції. Вона символізує собою трагедію цілого українського народу.

Щоб не бути голословним, досить згадати твір другого талановитого українського письменника Антоненка-Давидовича «Смерть». Аналогічна до подробиць історія і та ж сама трагедія роздвоєння душі і роздоріжжя між соціальною революцією, що її зміст визначив московський большевизм, і відродженням нації, яке в цій історичній ситуації представлялося як контрреволюція і назадицтво. Андрій, щоб дійти до «загірної комуни» і довести, що він справжній комунар і не зрадив революцію, мусів переступити через труп своєї матері. Так наказувала московська доктрина. Так само герой «Смерти» холодним запозиченим розумом, всуперек голосові своєї української крові і українського серця, розмірковує: «Безглуздя, що між ним і партією може стати нація, та нація, що вигадала тільки бандуру і плахту». Як і Андрій з новелі «Я» Хвильового, герой повісті Антоненка-Давидовича «скорився чужій силі, вона зломилася його і поведе туди, куди схоче... Навіть проти його самого, проти українського села, того єдиного певного національного водозбору, що для нього засновував колись він «Просвіти», був агітатором Центральної Ради, тікав з військом Директорії»... Проти цього села мусить «бити разом з тими незро-

зумілими людьми (московськими большевиками — прим. ред.) саме в ту мішень, яку недавно будував своїми власними руками як певний щит», мусить «стріляти в позавчорашнього самого себе!...» В нім «збіглися дві сили і стали віч-на-віч! Від тих і від тих. Ти прагнеш рівноваги, але це вигадка. Хіба можна їх урівноважити?»...

Аналогічно до міркування Андрія — «може так і треба» — Горобенко теж собі міркує: «Може це тільки мої інтелегентські упередження не дають мені змоги перетравити це все, як цілком звичайне, потрібне й неминуче... Хто зна, може...» І, нарешті, таке ж шукання морального виправдання своїх позицій по стороні большевицької революції:

аджеж за ними позаду стоїть Спартак, а попереду — майбутнє і цикли світових хуртовин. А за тобою з учорашнім союзом і «Просвітою» поплутані мотузи зради, лакейство і бутафорія побутового театру. Хіба ж можна рівняти безмежні простори майбутнього соціалізму з чотирма стінами своєї хати, де «своя правда, і сила, і воля»? Твердо ступай, Костя, вперед і бий без промаху. Далекі, життя збудовано далеко простіш, ніж це морочить собі і іншим голову маніжна інтелігенція»...

І тоді, коли перед очима з'явиться їхня кров, коли кров повстанців... хоч раз впаде на мою голову, заляпас руками, тоді всьому тому кінець! Тоді Рубікон буде перейдено! Тоді сміливо, без вагань і сумнівів, можна буде самому собі сказати: «Я большевик!» Те, що має статися, те мусить статися. Життя, нове життя, Костю, купується кров'ю, добувається смертю... Це новий негласний суворий закон, якого не обійти... К чорту ж усіякі нерви і легкодушність!...

З наведеного уривку ясно, що Кость Голубенко з повісті «Смерть» Антоненка-Давидовича є двійником Андрія з новелі «Я» Хвильового. Це та ж сама страшна дійсність і та ж сама трагічна колізія, що й у Хвильового. Це типова колізія, в якій відбивається історична дійсність і трагедія українського народу, яка продовжується й по сьогодні. Хіба не йшли проти свого села і проти самого себе тисячі Андріїв і Горобенків в роки колективізації, корячись чужій силі лише тому, що вона це робить в ім'я тієї ж загірної комуни? І чи не шукають сьогодні Тичини, Бажани, Рильські та інші морального виправдання для своєї співпраці з большевиками в тих же самих формулах: «може так і треба». Бо це — «дійсність, безвихідна і неминуча», бо це — «єдина дорога»...

Але якщо це могло бути виправданням учора, це не може бути виправданням сьогодні, коли згубність і потворність московського комунізму виявилася з усією наочністю і жахливими наслідками. Хвильовий це зрозумів першим і з усією сміливістю і глибиною розкрив і показав його потворне обличчя. І в цьому його заслуга. В цьому велике значення і такого його твору, як новела «Я», і дальших його творів. Можна легко собі уя-

вити, скільки протверезило б українських людей і пізнало б причину всіх нещасть українського народу, якби, скажімо, на Україні могла бути виставлена така п'еса, як «Мати і я» в поставі Й. Гірняка. Якщо говорити про чужинців, то це саме той твір, який в першу чергу треба було б перекласти і поставити в чужій мові на сцені, щоб дати зрозуміти світові руйнуючу силу большевизму та його загрозу для народів і цілого людства.

III. «КАМО ГРЯДЕШИ?»

У творі «Вальдшнепи» ми зустрічасмося з героєм Хвильового на новому етапі і в нових обставинах. Як же

«мусів почувати себе Дмитрій Карамазов, коли він, попавши в так зване «соціалістичне» оточення, побачив, що з розмаху нічого не вийшло й що його комуністична партія потихесеньку та полегесеньку перетворюється на звичайного собі «собірателя землі руської» і спускається, так би мовити, на гальмах до інтересів хитренького міщанина — середнячка. Це вже занадто, бо, на погляд Карамазова, цей середнячок завжди стоїть і стояв грізною примарою на путях до світового прогресу, і, значить, на його погляд, до справжнього соціалізму... І от Карамазови почали філософувати й шукати виходу з зачарованого кола. Але й тут їм не пощастило, бо вони шукали парикмахерської мобіле: шукали такого становища, коли й вівці залишаються цілі й вовки не почувують голоду. Коротко кажучи, ці недоуки остаточно заплуталися і, таким чином, прийшли до душевної кризи.

Ці Карамазови забули, що вони Карамазенки, що їм бракує доброго пастиря. Вони (часто розумні й талановиті) не здібні бути оформителями й творцями нових ідеологій, бо їм бракує широкої індивідуальної ініціативи й навіть відповідних термінів, щоб утворити програму свого нового світогляду... Карамазов, завдяки романтичному складу своєї вдачі й завдяки, мабуть, революції, хоче таки розв'язувати проблеми універсального значення, але він їх розв'язує в хаосі своєї ідеологічної кризи, в хаосі своїх недоношених уявлень про картину світа, і тому послідовно мусить прийти до розбитого корита».

Так говорить про Карамазова Аглая, представниця нового, молодого покоління, яке виросло в умовах нової «соціалістичної» дійсності, щоб її заперечити. І далі вона продовжує:

«Отже, я говорила про Карамазова як про певний тип нашого часу. Але, як відомо, правил немає без винятків, і не всі Карамазови прийдуть до нового дому. Дмитрій випадково найшов собі хвіртку в другорядній, на його погляд, ідеї відродження його молодої нації, і ця хвіртка могла спасти його. Йому тільки потрібний добрий пастир, і такого пастиря він уже відчув у мені. Я ще з ним мало розмовляла на цю тему, але вже один той факт, що я з першої дискусії почала активно й цілком щиро підтримувати його захоплення новими ідеями — один цей факт — не міг не положити глибокої відбитки на його вразливу душу, і він закохався в мені. Закохався, як у новім пастирі. Він так зако-

хався, як може закохатися тільки нестримний романтик... Отже, замість старої хвороби, є нова, але це вже хвороба до остаточного видужання».

Ця Характеристика досить влучно відтворює тип Карамазова. Разом з цим в цьому образі міститься саме характеристика Хвильового і його покоління. Отже, Карамазов переживає на цьому другому етапі в «соціалістичному» оточенні кризи. У нього зроджуються сумніви. «Мабуть, прийшов кінець, з'їли сукині сини революцію», — говорить герой з оповідання «На глухих шляху». «Невже я зайвий чоловік тому, що люблю безумно Україну?» — питається редактор Карк. Це питання починає особливо гостро і глибоко хвилювати тепер, і воно стає панівним питанням для цілого покоління. Поет В. Сосюра висловив його словами:

Невже не можна, мій народе,
Усім сказати, що Ти є Ти?
Що страшно нам на тихі води
Через кістки твої йти.

В цих словах голос українських сил, які починають усвідомлювати, що вони ошукані, що їх просто використано. Що на шляху національного відродження України стає і «пролетарська» червона Москва, так само як і царська. Що ця нова Москва не хоче допустити до жодної української синтези. Україна мусіла підкоритися московській доктрині... Своїм змістом, ідеалами, духовістю це була чужа і ворожа українцям доктрина. На ній була печать московського духа. І звідси — конфлікт.

Хвильовому закидали: «Який же ти революціонер, коли кололось твое «я?». Хвильовий відповідав:

«Коли ти революціонер, ти не раз розкоlesh своє «я». Коли ж ти обиватель (філістер) і служкиш... у якомусь департаменті, то хоч ти об'єктивно і маєш тенденцію бути царем природи, але суб'єктивно ти — гоголівський герой. Справа тільки в тому, чи бути тобі Акакієм Акакієвичем чи Держимордою. Тут маєш вибір».

Отже, створене Москвою «соціалістичне» суспільство є суспільством Акакієвичів і Держиморд. Суспільство деспота і раба. Для обивателя була лише одна дилема: бути катом або катованим. Але український революціонер і українське суспільство з таким суспільством не могло примиритись.

Хвильовий переходить до сатири на «новий побут», на партійних Держиморд і на всіх, «сукиних синів», які «з'їли революцію», які оплюгавили його ідеал і кинули під ноги спекулянтів і експлуататорів великої ідеї. Це була негачія чужого, ворожого українській людині світу. Своєму українському суспільству і насамперед, «молодій молоді» України Хвильовий кидає оклик остороги і попередження: «Камо грядеши?».

Разом з цим Хвильовий показує новий шлях і нову ідею, яка є єдиним джерелом

«великого ентузіазму», яка знову з страшною силою пробуджує волю до перемоги і дас підстави «весело дивитись у майбутнє». Це ідея відродження молодого української нації.

В цій ідеї — своя синтеза. Все велике і щире впливає лише з глибини душі і серця, з міцного зв'язку з рідним ґрунтом, з духовістю свого народу і природою свого краю. Романтика Хвильового, як і кожного українця, овіяна чарами української землі, любов'ю до «прекрасних українських степів»; надихана глибоким патріотизмом. Це не могло не привести до конфлікту. «Московська сила, фатальна, жорстока», ставила свої вимоги підпорядкуватись, убити в собі національні первні і зв'язки (патріотизм), родинні (мати, Марія) і не допустити до суверенної творчості своєї української синтези по образи своєму і подобию.

Хвильовий розумів: «нація тільки тоді зможе культурно виявити себе, коли знайде їй одній властивий шлях розвитку» («Думки проти течії»). І тому — «Геть від Москви!» Сталін кваліфікував гасло Хвильового як зраду інтернаціоналізму. Але минув час, коли зрада Москві вважалась зрадою революції. Аджеж Москва стала тепер «центром всесоюзного міщанства» (філістерства), центром нових червоних держиморд і Акакієвичів...

З віднайденням своєї ідеї — ідеї відродження нації — герой Хвильового вже не розколює своє «я» і стає цілою людиною. Він знаходить тепер справжню любов і справжню велику ненависть. Любов до свого і ненависть до ворожого. Ця нова ідея зміцнює силу волі Карамазова і певність себе і своєї дороги.

«Раніш ідея майже зовсім засліплювала мене, і для мене не було ближніх», — признається Карамазов. Аглая називає цю його ненависть до ближніх «тільки від розуму», і то чужого і запозиченого, і називає її «недоношеною і безплідною». У новелі «Я» ми бачили, що вона є руйнуючою і самовбивчою. Аглая пропонує другу «ненависть — від розуму і від серця». Це «велика ненависть, і вона творить життя. Як ти гадаєш, можна бути відважною і вольовою людиною, тільки від розуму?» І знову ж таки: «Хто хоче бути вольовою людиною, той не може не побороти в собі невпевненості... Я вже її поборов», — заявляє Карамазов. «Я не можу не побороти, бо майбутнє за моєю молодого нацією»...

Карамазов справді одужує... Щоправда він на півдорозі. Він ще розглядає ідею відродження своєї нації як «другорядну» ідею, хоч і захоплений нею. Він ще, як відзначає Аглая, «майбутнє своєї нації зв'язував з якоюсь там клясою». Він розглядає відродження нації «як засіб, не як мету, як чинник, що допоможе розв'язати основну, соці-

альну проблему» («Вальдшнепи»). Але шлях його розвитку і напрям його еволюції ясний. Він веде до нового світогляду — до Аглаї. І цим Хвильовий дає відповідь на поставлене питання: «Камо грядеши?». Аглая — дороговказ.

IV. ДУМКИ ПРОТИ ТЕЧІЇ.

Якщо Карамазов, за влучним означенням Аглаї, є «недоноском 30 років», то вона сама є «нова людина нашого часу» — одна з тих молодих людей, що, як гриби, виростали біля ком'яченок». Це антипод тієї системи і світогляду, що його накинута Україні Москва і в полоні якого опинився Карамазов. Аглая вважає, що Маркс є зовсім чужим елементом для України. Це — представниця того покоління, що його «від природи покликане до кипучої діяльності — не того, що комсомолить у пусторожні», а того, що «творить нове життя», як творили його хоробрі на протязі тисячі років», яке творить нову ідеологію, бо ми — я й тисячі Аглаї у спідницях та штанах — не можемо далі жити без повітря». У відмінність від Карамазових, які потребують пастиря і «не здібні бути оформителями і творцями нових ідеологій, бо їм бракує індивідуальної ініціативи й навіть відповідних термінів, щоб утворити програму свого нового світогляду», Аглая є носієм цієї нової ідеології і нового світогляду. І тому він закохався в Аглаї. Закохався, як у новім пастирі. Колись Донцов писав: «На віру Аглаї він (Хвильовий) не перейшов. Але стару-стратив цілковито»... Вважаю цю думку несправедливою. Те, що говорить Аглая і чого вона не доказала у романі «Вальдшнепи», говорить і доказує Хвильовий у своїх памфлетах. Андрій — Карамазов — Аглая — це шлях Миколи Хвильового.

Хвильовий належить до творців і оформителів нового українського світогляду. Він є центральною постаттю, «застрільником і пробосвиком» доби українського культурного ренесансу 20-их років. Аркадій Любченко у своїх спогадах пише про Хвильового: «Він завжди перший умів відчутти те, що хаотично починало нуртувати довкола, умів схопити суть, ясно й лаконічно синтезувати її, обертаючи в русійний чинник, що швидко гуртував відданих однодумців» (Арк. Любченко — «Його тасмніця»). І це ми бачимо з його життя і з його творчості. Дякуючи своїй інтуїції і відвазі, Хвильовий випереджав свою dobu. І в цьому його велич та історичне значення для кристалізації та становлення української політичної думки і духовості нашого часу.

Що ж це за ідеологія і який це світогляд, що до нього силою життєвих законів і логікою історичного поступу прийшов Хвильовий?

Найкращою оцінкою є оцінка ворога. Речі пізнаються в порівнянні і в боротьбі. Тут розкривається їх внутрішня суть і тут ця суть називається певним іменем.

Ми вже згадали, що Сталін назвав виступ Хвильового зрадою інтернаціоналізму. В московській інтепретації інтернаціоналізм означає: дивись на Москву, відмовся від свого «я» і роби все так, як у Москві робиться і як Москва накаже. Оце й буде інтернаціональна солідарність. Ясно, що цьому інтернаціоналізмові Хвильовий зрадив. Бо це не інтернаціоналізм, а московський шовінізм, що є гальмом поступу народів. «Хвильовий є націоналістом», писали большевики. І тут вони не помиляються. Це націоналізм. Своїми ідеями і духовістю Хвильовизм є виявом українського націоналізму. Докладніше про це можна прочитати у статті Андрія Хвиля «Від ухилю в прірву», яку не можна інакше назвати, як доносом на Хвильового. У цьому доносі Хвиля сумлінно доводить і розкриває ідейну і світоглядну суть роману Хвильового «Вальдшнепи».

Хвиля доводить, що «Хвильовий попадає в лабету чужої нам ідеології, він стає виявником ідеалістичного світогляду. Що по суті так званий «комуніст» Карамазов, з усіми його думками піддається впливові Аглаї — представниці ворожої нам класи». «Аглая ненавидить нове суспільство. Аглая проти компартії». Хвильовий також вважає що тепер ««єдиним гаслом повинно бути виховання молоді загартованої людини з світоглядом українського націоналізму, яка виведе Україну на новий шлях» — на шлях національного відродження. «Так комуніст Хвильовий через свого героя Карамазова дійшов до апологетики українського націоналізму».

І далі Хвиля показує цитатами, як «еміграція потирає руки, коли Хвильовий пробує забивати в організм партії отруєні націоналізмом голки і організовує суспільну думку українського націоналізму на Радянській Україні».

Заперечити це обвинувачування не можливо. Воно ясно і чітко обґрунтоване і доведене. Після цього дискусія про те, чи був Хвильовий націоналіст чи ні, є зайвою.

Нам залишається лише стисло переглянути основні провідні ідеї і тези Хвильового — його «за» і його «проти». Це є тим більш цікавим і потрібним, що у наші часи поняття «націоналізм» зміщують і утотожують з шовінізмом або вождизмом чи провідницькою ідеєю.

Ідеї московського комуністичного месіанізму Хвильовий протиставив ідею відродження молоді української нації яка очолить азійський ренесанс усіх поневолених народів.

Московсько-большевицькому суспільству держиморд і Акакіїв Акакієвичів протиставляє суспільство вільних і творчих людей з ініціативою і вільно думаючих.

Масовізм і примітивізм Хвильовий протиставить вимогу боротьби за вільну і сильну індивідуальність, її культуру і високоякісну творчість.

Орієнтації на «російського диригента» і малпуванню — шукання власного шляху і відтворення свого власного «я».

Перед нами боротьба двох світів, двох культур і двох світоглядів, як несполучних і ворожих один до одного.

Хвильовизм є прямим запереченням большевизму, як московського світогляду і московської ідеї. Його «проти» є запереченням ворожої духовості і чужого ладу життя. Його «за» є ствердженням української ідеї і виявом української духовості і українського способу мислення.

Шлях Миколи Хвильового від романтики «загірної комуні» до українського націоналізму, від абстрактної ідеї до джерел власного національного «я» є знаменним і повчальним. Микола Хвильовий репрезентує не лише те покоління, яке виросло і сформувалося в огні й бурі революції, а й нинішнє покоління, яке виросло в нових умовах і є органічною і невід'ємною ланкою в ряді живих і мертвих і ненароджених поколінь української нації.

Складний і трагічний шлях цього покоління. Місія його ще не завершена, але воно весело дивиться в майбутнє. Бо майбутнє за молодістю українською нацією.

«Від Котляревського, Гулака, Метлинського через «братчиків» до нашого часу включно, українська інтелігенція, за винятком кількох бунтарів, страждала і страждає на культурне назадняцтво. Без російського диригента наш культурник не мислить себе... Він ніяк не може зрозуміти, що нація тільки тоді зможе культурно виявити себе, коли найде їй одній властивий шлях розвитку».

(М. Хвильовий — «Думки проти течії»).

Антропологічні особливості українського народу

В XIX ст. поняття народу й національної приналежності визначалися переважно з огляду на мову. Поняття «народу» й «мови», «нації» й «мови» були ототожені. Мова була трактована як основна ознака національної приналежності.

На початку XX ст. з гострою критикою цієї мовно-лінгвістичної концепції етноса виступили, з одного боку — антропологи, з другого — історики і історики літератури.

Вказуючи на несталість мови, як ознаки етнічної приналежності, представники антропологічного напрямку в етнології, уточнюючи постановку проблеми етноса, замість мови, висунали більше сталі антропологічні ознаки — зріст, барву (пігментацію) зверхнього тілесного вкриття, форму голови, колір волосся, очей і т. д., — саме ті ознаки, що, передаючись у спадщину, затримуються з покоління в покоління протягом тисячоліть і тому, при належному вивченні, можуть засвідчити приналежність даного народу в своєму основному складі до певної раси.

Згідно з поглядами Ф. Вовка та його учнів і послідовників для українського антропологічного типу властиві такі ознаки: високий зріст, довгі ноги, широкі плечі, смуглявий колір обличчя, темне кучеряве волосся, кругла голова, продовгасте обличчя з високим і широким чолом, темні очі, прямий ніс, дуже розвинена, витягнена нижня частина обличчя, невеликий рот і малі вуха.

За Ф. Вовком українське населення складається, коли не в більшості, то в дуже значній частині з великорослих *). Пересічний зріст українців становить 1670—1673 мм. Особливо високий зріст мають кубанські козаки (1701 мм.), нащадки оселених тут в XVIIIв. запорізьких козаків. Не менш високий зріст мають гуцули (1690 мм.), а також українці південного Поділля, Херсонщини та, зокрема, Катеринославщини, де, як noting Ф. Вовк, зріст українців перевищує навіть зріст гуцулів.

При загальному звищенні зросту українського населення на Поділлі, Київщині та Полтавщині, зріст української людности, з свою чергу, знижується в бойків, лемків, на Волині, в північній Чернігівщині, на Харківщині й Вороніжчині. Зниження зросту на цій території Ф. Вовк пояснює тим, що в

цих місцевостях українське населення перемішалося з литовськими, польськими та великоруськими племенами (ст. 16—17).

Іншими словами, низькорослі займають західну смугу Галичини з Лемківщиною й Бойківщиною, Поділля, Полісся, північну Чернігівщину і на Сході — Харківщину та Вороніжщину, отже крайні західні, північні й східні смуги, тоді як високий зріст складає одночасно провідну ознаку українського населення в усій південній смузі України, від Гуцульщини на заході, через Поділля й Катеринославщину, до Кубані на сході. З цього приводу Ф. Вовк зауважує: «Найбільшого розвитку зріст українців досягає в північній смузі й, головним чином, у місцевостях, які зв'язують українців з близько з ними спорідненими групами південних слов'ян, що, як відомо, відзначаються високим, а часто й дуже високим зростом (серби 1695 мм., сербохорвати, за Івановським, 1692 мм., а за Денікером 1700 мм., босняки 1723 мм., та герцоговинці 1759 мм.)» (ст. 16).

Щодо барви волосся та очей, то Ф. Вовк односить українців до темноволосої раси з місцевими ясноволосими домішками. З цього приводу пише Ф. Вовк: «Барва волосся українців взагалі тотожня з барвою очей, себто українці в більшості мають темне волосся й темні очі, але кількість янголих переважає кількість ясноволосих, себто, інакше кажучи, ясні очі трапляються й у томноволосих (навпаки, рідше)» (ст. 12).

Варто зіставити відсоткове співвідношення представників темного, ясного й мішаного типу серед українців, росіян, поляків і білорусів. Серед українців: 29% ясного типу, 35% мішаного, 35% темного. У росіян, відповідно до цього: 37% ясного, 41% мішаного, 19% темного. У поляків: 35% ясного, 46% мішаного, 19% темного.

З погляду географічного розпросторення, ясне волосся й ясні очі серед українців переважають на сході (в західній частині Курщини), в північній смузі України та в західній (Волинь, північне Поділля, східна Галичина до Карпат, а почасти й на Карпатах: лемки). Отож, основна темна пігментація українців найслабша на північному сході, поступово густішає в напрямі на південь та захід і досягає свого максимуму на південному заході, себто в місцевостях, де українці стикаються з південними та західними, крім поляків, слов'янами» (ст. 12).

Зіставляючи коливання зросту зі змінами в барві очей та волосся, С. Рудницький зауважує: «В розподілі барви волосся й очей

*) Ф. К. Волков. Антропологические особенности украинского народа. Украинский народ в его прошлом и настоящем. Петроград, 1916 г.

II. Проф. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології. УГВФ. Прага, с. 26.

в українців панує той самий територіальний закон, що й в розподілі зросту та форми черепа. В головній зоні українського антропологічного типу, особливо на південному заході, темне забарвлення волосся й очей репрезентоване як найвиразніш. Поблизу польських, білоруських та російських кордонів український тип втрачає багато в своїй самотності^{*)}. 2).

Одною з дуже важливих антропологічних ознак є форма черепа. Щодо цього, то, як і всі слов'яни, українці належать до короткоголового типу. Середній черепний показник в українців 83,4. «У своїй основній масі українці справжні брахіцефали». (Вовк). В зіставленні з іншими сусідніми народами українці займають середнє місце між поляками (поляки найменше короткоголові, 82,1) й росіянами (короткоголовість росіян близька до поляків, 83,3), з одного боку, та білорусами і західними слов'янами, чехами і словаками, з другого (білоруси, чехи й словаки вказують найбільшу брахіцефалію, перші — 85,1; останні — 85,4).

Висотний показник, що визначає висоту черепа, в українців вищий (71,3), за висотний показник росіян (70,1) та білорусів (67,6).

Сполучаючи три вищесхарактеризовані ознаки — високий зріст, круглу форму голови та темну барву волосся й очей, — Ф. Вовк констатує: «Серед українського населення найвищий зріст відповідало б й найвищому (брахіцефальному) головному показнику та найбільшій мірі темної пігментації або, інакше це сказавши, українці, поминаючи всю сучасну їх змішаність, в істоті належать до одної раси — до раси високорослої, брахіцефальної, темноволосої та темноокої» (ст. 26).

«Надзвичайно важливе значення має в антропології взагалі личний показник, що дає відношення між довжиною та шириною лица... Українці належать до числа більш-менш вузьколицих народів (середній показник 102,7), при тому вузьколицість ця збільшується помітно, хоч і не цілком правильно, зі сходу на захід, принаймні, в середній та північній українських смугах, в міру віддалення від більше широкоскулястого великоруського типу» (Ровк, с. 28).

Щодо ширини носа, то «хоч українці, — відзначає Ф. Вовк, — взагалі майже вузьконосі (лепторини), з середнім носовим показником в 70,9, але серед них, явна річ, помічаються певні, не дуже, правда, великі відхилення в бік мезоринії» (ст. 28). «Найцікавіше те, що найбільш вузьконосе з усіх українців є населення північної смуги (середній показник 69,0), при тому тільки чернігівці виказуються дуже малими мезоринами (71,2—71,9). В середній смузі носовий показник вищий, ніж у північній (70,9); при тому найменшій висоті досягає він на Київщині (63,1) та на крайньому заході, у

колишніх угорських русинів (66,0), а в інших місцевостях він переходить також до малої мезоринії, що не перевищує, однак, 77,7. Нарешті, в південній смузі носовий показник знову невисокий (69,0), за винятком Катеринославщини (75,2—76,4), де, мабуть, дає себе відчувати — висловлює припущення Ф. Вовк — довгочасне сусідство з татарами» (с. 28).

Щодо форми носа, то звичайно відрізняються три відміни: вгнутий, рівний та вірлячий носи. Вгнутий ніс зустрічається порівнюючи часто на самій тільки Курщині та в центральній Галичині; далі в досить значній кількості зустрічається він на Чернігівщині (27,5% та 32,5%), на Вороніжчині (25%), у південно-західній та центральній Волині (30,1%), на Катеринославщині (29,2%), на Поділлі (27,8%—34,3%) та у гуцулів (25,4%—26,6%)» (Ф. Вовк, ст. 29). Вигнутий (вірлячий) ніс, найбільше рідкий, найчастіше зустрічається на Вороніжчині (18,7%), на Кубані (32,5%), у галичан (20%—25,1%) та у галицьких гуцулів» (Ф. Вовк, ст. 29). За згаданими винятками «вся решта українського населення, — підсумовує Ф. Вовк, — в значній більшості має рівні носи». «Рівний профіль носа треба, — констатує Вовк, — зачислити до характеристичних ознак чисто українського типу» (ст. 29).

Порівнюючи довжину верхньої кінцівки в українців та в інших сусідніх народів, Ф. Вовк твердить, що «рука українців коротша за руку великоросів (46,02) та білорусів (45,06), але трохи більша за руку південних слов'ян (у герцоговинців 44,1)» (ст. 29). За довжиною ніг Ф. Вовк, посилаючись на обчислення А. А. Івановського, відносить українців до «групи племен з найдовшими ногами». Довжина нижніх кінцівок в українців (53,66) переважає довжину їх у поляків (52,07), у білорусів (51,7), а особливо у великоросів (50,5)» (ст. 30).

*

Які ж загальні висновки годиться зробити з наведених спостережень? Як відомо, свого часу деякі російські й польські вчені намагалися заперечувати існування українського народу, як антропологічної цілості, зараховуючи українців або до росіян, або до поляків^{*)}. Досліди Ф. Вовка та його уч-

*) «40 років тому проф. Рол. Антонович писав: «Русини (українці) опинилися в обставинах доводі оригінальних: з двох сусідів ні оден, а тим паче той, що на півночі, не хоче признати їх за окремого індивідуума етнографічного; в Австрії поляки кажуть, хоч тепер вже не всі, що русини ніщо більш, як різновидність поляків, в Росії москалі правлять, що русини тільки вітка великоросів...» Цілком зрозумілим є, що при переведенні антропологічних дослідів укр. населення з «загальноросійської» чи «загальнопольської» точки погляду, без узгляднення національних відмін, особливо серед мішаного населення, багато даних втрачало свою вартість і не могло служити пізнанню антропологічних прикмет укр. народу». С. Матюшенко. *Антропологічні ознаки укр. народу*. Науковий ювілейний збірник Укр. Університету в Празі, Прага, 1930, ч. II. 230.

*) St. Rudnickij. *Ukraine. Land und Volk*, Wien. 1916.

нів остаточно спростували ці твердження, довівши їх безпідставність. «Антропологічний тип українців виказує цілковиту самостійність супроти польського, білоруського й великоруського типу», констатує Ст. Рудницький (ст. 183). «Поляк, білорус та росіянин антропологічно стоять дуже близько один до одного; українець, в свою чергу, дуже відрізняється од своїх сусідів і, з антропологічного погляду, займає цілком самостійне місце» (ст. 182).

Це твердження, згідно з яким «українці виказують якнайменше антропологічної подібності з поляками, білорусами та росіянами, тоді як, в свою чергу, ці сусідні з українцями народи виявляють між собою велику подібність і близьку спорідненість» (Рудницький, ст. 182), безпосередньо пов'язане з іншим, а саме: з вказівкою на антропологічну близькість українців до південних слов'ян.

Твердження це йде цілком в річищі загальних антропологічних концепцій, розвинених такими видатними вченими, як географ Елізе Реклю та антрополог Амі (Гамі). Уже в 80 роках XIX ст. відомий географ Елізе Реклю відзначив близьку спорідненість українців з південними слов'янами. Наприкінці XIX ст. французький антрополог Амі ділив усіх слов'ян на дві великі групи: групу великорослих, брахіфалічних з темним волоссям. До першої групи Амі зараховував сербів, хорватів, словаків, чехів і українців, до другої — полабів, поляків, білорусів і росіян. Подібний поділ прийняв також і Денікер. За його сприйняттям, українці належать до т. зв. динарської (адриатицької) раси, тим часом як поляків і росіян Денікер односив до вислянської раси.

*

До яких би висновків не прийшла антропологічна наука в своєму дальшому розвитку, які б поправки й корективи не були внесені у визначення, запропоновані Ф. Вовком, навіть коли б його погляди були заступлені зовсім іншою, цілком відмінною концепцією, все ж та характеристика антропологічного українського типу, яку зробив Ф. Вовк, збереже своє значення, як певний, «основоположний» етап в розвитку української антропологічної науки.*)

Перед Ф. Вовком стояли завдання загально-етнічних розмежувань. Йому доводилося спростовувати сумарні погляди на український народ, змагатися проти сумарних заперечень. Звідциля сумарність тієї антропологічної характеристики українського народу, яку подає Ф. Вовк. Відповідно до своїх вихідних настанов, він подав загальну антро-

пологічну характеристику українського народу, розглядаючи українців з антропологічного боку, як однородну цілість.

Зображуючи український народ як однорідне ціле, Ф. Вовк, відповідно до цього, стверджував, що тільки на закраїнах, в міру віддалення од центру, український етнічний тип виявляє певні відхилення.

Саме ці обидва положення: про однородну антропологічну цілість українського народу та про периферійний характер відхилень од основного етнічного типу, пояснюваний Вовком впливом сусідніх народів, зазнали насамперед критики.

Проти твердження про однорідність антропологічного складу українського народу виступив в рецензії на працю Ф. Вовкова Дм. Анучин (1918), який закидав, між іншим, Вовкові, що той не аналізує поодиноких антропологічних типів, а бере лише середній. До Анучина прилучилися згодом Ан. Носів (1927) та Ів. Раковський і С. Руденко (1927).

Учень Ф. Вовка, керівник кабінету антропології ім. Вовка при Українській Академії Наук, Ан. Носів, досліджуючи українців Поділля*), в основному повторив висновки свого вчителя. Він «не заперечує проти загальної характеристики українців взагалі», поданої останнім.

Так само, як і Вовк, А. Носів стверджує, що українці Поділля «вищесереднього та високого зросту (вищесереднього зросту 38,6%, високорослих 53%)» (ст. 98). Вовк визначив пересічний зріст українців в 1670—1673 мм.; Носів для українців Поділля дає навіть вищу цифру. За вимірами, зробленими Носовим, пересічний зріст українців Поділля 1707 мм (с. 98).

Так само як і Вовк для всієї України, Носів для українців Поділля вказує на перевагу темного типу над ясным. За Вовком, на Україні представників ясного типу 29%, мішаного 35%, темного 35%; за Носовим, серед українців Поділля — ясного типу 10,9%, мішаного 59%, темного — 30,1% (с. 98). Отже, за Носовим, на Поділлі при значному зменшенні ясного типу і деякому — темного, багато збільшується кількість представників мішаного типу, — вказівка, що відповідає загальній провідній лінії спостережень Носова, як про це буде йти мова нижче.

Щодо характеристики українців Поділля, як короткоголових, то тут Носів теж не тільки не розходиться в Вовком, а, навпаки, ще виразніш підкреслює брахіцефалізм українського населення на Поділлі. Середній черепний показчик української людности на цілій Україні Вовк визначив як 83,4; за Носовим, «пересічний показчик голови усіх досліджених українців Поділля становить 83,72, себто, зауважує Носів, — в більшості своїй вони є брахіцефали» (с. 101—2).

*) Ан. Носов. Матеріяли до антропології України. Українці Поділля. Етнографічний Вісник. Київ, 1927, кн. V, ст. 94—117.

*) «Думки Вовка стали основоположними для всіх дальших антропологічних студій українського народу, вони дали ключ до зрозуміння його антропологічного характеру», пише Б. Матюшенко в своїй статті «Антропологічні ознаки українського народу. Науковий ювілейний збірник Українського Університету в Празі. Прага. 1930, ч. II, ст. 232.

В другій своїй роботі «Українці Кубані», вміщеній в збірнику «Антропологія», річнику Кабінету антропології ім. Вовка за 1927 р. (Київ, 1928), Ан. Носів, спираючись на матеріали Вовкового учня Пахлова, так само як і в попередній своїй праці, іде, в основному, в річищі Вовкової антропологічної характеристики українського народу. Пересічний зріст кубанців він визначає як вищесередній (1686 мм, за Вовком 1709 мм). Кубанці відрізняються від характеристики антропологічного типу українців (Вовка) лише кількісним очей в бік слабшої у них пігментації» (див. Б. Матюшенко. Антропологічні ознаки українського народу, 1930, ст. 236).

Але лишаючись, таким чином, в обох своїх працях в межах головних ліній характеристики українського антропологічного типу, накресленого Вовком, Ан. Носів виразно розходиться з своїм учителем в поглядах на антропологічну однорідність українського народу. Він заперечує її. «Безперечно виявилось, — каже Носів, — що, особливо в головніших антропологічних ознаках, наша група подолян не являє якогось однородного типу» (с. 116).

Вказуючи на «елементи змішаности в пігментації волосся й очей, в показчикові голови, зрості і т. п. ознаках», Носів, коментуючи дані щодо пігментації, пише: «Значна кількість мішаного типу (59%) вказує на те, що сучасна українська людність на Поділлі має змішаний характер антропологічного типу, який зберігає в собі досить велику кількість чисто темного типу і, порівнюючи, невелику кількість чисто світлого типу» (с. 98). «Очевидно, — підсумовує автор, — тут маємо продукт змішування основного темного пігментацією типу з світлим, брахіцефального можливе з суббрахіцефальним (у всякому разі не доліхоцефальним), високорослого з середньорослим» (с. 118).

Ф. Вовк, як ми знаємо, не відкидав змішаности, але він уважав її за кількісно дуже незначну. «Наші ж матеріали, — зауважує Носів, — відзначають ці відхилення досить яскраво» (с. 116).

Та, розійшовшись з своїм учителем у поглядах на однорідність українського антропологічного типу і висунувши тезу про змішаний його характер, Носів тим часом в поясненні цієї змішаности не вносить нічого нового. Він лишається на позиціях Вовка і, подібно до останнього, пояснює змішаність впливом сусідніх народів, з одного боку, поляків для ясного типу, з другого — молдаван для темного.

Щоправда, у Носова намітилася тенденція виділяти серед українців Поділля дві різні антропологічні групи: одну — високорослих брахіцефалів і другу — великорослих, світлих брахіцефалів з ясним волоссям і яс-

ними очима, але цієї своєї спроби щодо виділення окремих антропологічних типів в складі українського народу він до кінця не довів і жадних остаточних висновків з того не зробив.

Це зробив інший учень Вовка, С. Руденко, який разом з Ів. Раковським опублікував в XXVI томі «Збірника мат.-прир.-лік. секції Наукового Товариства ім. Шевченка» за 1927 рік статтю під назвою «Погляд на антропологічні відносини в українського народу» (с. 205—213). Як і Носів, Ів. Раковський та С. Руденко положенню Вовка про антропологічну однорідність українського народу протиставили тезу про мішаний антропологічний склад українського народу.

Якщо за Вовком елементи змішаности мають обмежений і до того ж периферійний характер, то Раковський-Руденко зовсім офіминають ці елементи периферійної змішаности в прикордонних смугах і центр ваги переносять на питання про елементи змішаности в основному складі українського народу.

Як Ан. Носів щодо українців Поділля, так вони, щодо українського народу в цілому, твердять, що взагалі в цілому «український народ є надзвичайно мішаного антропологічного характеру» (ст. 213).

Ствердивши, що «український народ представляє собою мішанину щонайменше 6 головних європейських расових типів» (ст. 210), і в цьому розійшовшись з Вовком; вони, однак, подібно до Вовка, вважають адриатичський або динарський тип за основний («основою є, безперечно, адриатичський тип», ст. 213), за «найбільше заступлений з-поміж всіх інших європейських типів» (с. 211). За підрахунками Раковського-Руденка, відсоток динарського типу в складі українського народу становить 44,5% (ст. 213).

За Вовком, динарський тип превалував на всій території України; за Раковським-Руденком, він поширений по всій території України, але превалує тільки на півдні.

Поруч з цим динарським типом великорослих або вищесереднього зросту темних та мішаних брахіцефалів, Ів. Раковський — С. Руденко виділяють ще інший тип брахіцефалів малого зросту з темним або мішаним забарвленням очей та волосся. «Другим сильно заступленим типом є, — пишуть Раковський-Руденко, — альпійський тип, що виносить пересічно 22%» (с. 213). Цей, «альпійський тип в своїй чистій відміні виступає однаково часто на цілому просторі України; мішана відміна цього типу заступлена найчастіше в середній полосі, що безпосередньо злучається з альпійсько-судетськими краями; найбільше заступлений цей тип в південній полосі».

(Закінчення в наступному числі)

Корнійчук в ролі медіума і „Кобзар„ Т. Шевченка

Відомо, що гіпнотизери, магнетизери і взагалі люди, що мають до діла з царством духів, потребують для своїх сеансів медіума.

Такий медіум в стані «трансу» виголошує більш чи менш пов'язані із логічними словами, які приймаються визнавцями за безсумнівну істину.

Марксистки і комуністи, що засадничо і принципово не визнавали нічого, крім світа матеріального і «стислої науки», в р. 1939 видали книжку за допомогою безпосереднього контакту зі світом духів. Цим виданням є «Кобзар», зредагований «колегією» в складі Тичини, Рильського, Редька і Копиці під головуванням і проводом Корнійчука.

Наслідки дав такий метод, як побачимо, справді надзвичайні. Їх визнала і дала їм свою фірму «Академія Наук УССР».

В передмові редакційна колегія підкреслює, що таким чином лише їй пощастило видати «ніким не спотворені і справжні» твори Шевченка, «найблищі його волі».

Отже, ми довідуємося, що «друзі» поета (сама колегія подає це в лапках) припасували всі твори Шевченка «до пансько-націоналістичних уподобань і, користаючи з того, що Шевченко залишив багато різних варіантів і редакцій своїх поезій, почали редагувати і спотворювати ті місця, де Шевченко прямо бив по буржуазних націоналістах».

Нам, щоправда, здається, що такого М. Драгоманова можна підозрівати у будь-яких гріхах, лише не в «буржуазному українському націоналізмі» (а такий тут мається на увазі). Більшість дотеперішніх видавців також не були жодними українськими націоналістами — деякі з них ледви зважувалися мріяти про освіту у власній мові).

Та медіум безапеляційно стверджує, що ті «націоналістичні» редактори-видавці базували свою роботу на принципах «теорії останніх редакцій». Інакше робить «колегія». Вона прийшла до висновку (правдоподібно на підставі власної практики!), що «дуже часто Шевченко був змушений переробляти свої поезії». Тому «редакційна колегія, затверджуючи до друку певні редакції Шевченкових творів, брала за основу в кожному окремому випадку той текст, який справді був найблищим до волі автора... Там, де цю вимогу задовольняли тексти першодруків, які читав і виправляв після цензурних спотворень сам автор, ред. колегія ухвалювала їх за основні тексти».

Самозрозуміло, коли б не було всезнаючого советського медіума, який допомагав сконтактуватися з Шевченком і в кожному окремому випадкові довідатися, чи перша, чи друга, чи третя редакція відповідає «волі автора», важко було б щось подібне довести. Але медіум є медіум!

Зокрема, як стверджує ред. колегія, «дух Шевченка» запевнив її, що то українські націоналісти «боялися популяризувати російські твори Шевченка» і ці ж націоналісти так стероризували автора, що він, не зважаючи на досить міцний опір проти українського націоналізму в особі Миколи І, все ж не зважився їх включити до «Кобзаря» 1860 р., більше того, зі страху ствердив у листі до свого приятеля: «Написав оце «Слепу». Який гріх, що оце я сповідаюся кацапам чорствим кацапським словом»...

Так «колегія» сама познайомила нас з критеріями своєї праці, остільки відмінними, як пише вона, від «теорій які не витримують критики»,

які «псевдонаукові», «націоналістичні», а далі подала не менш сенсаційну біографію поета.

В основу деяких тверджень лягли різні вирази з написаної Шевченком для москвинів своєї «Автобіографії», які колегія приймає за щирі монети, хоча в тій біографії не тільки промовчано поетичну творчість Шевченка, а є і такі вирази: «З нагоди тезоіменітства в Бозі почившого імператора Миколи Павловича» і т. п.

В цій біографії читаємо: «У Шіряєва Шевченко вперше почув полум'яні рядки Пушкіна, впливи якого плідотворно позначилися на творчості українського співця» (ми від себе додаємо, що в цьому виданні, тому що «дух» не звернув на це належної уваги, ще не появилось ані одного рядка, який виявив би захоплення Шевченка Пушкіном!...).

«Швидко Шевченко став на рівень передових представників тогочасної російської літератури, серед яких він завойовує почесне місце». Тому самозрозуміло: «Свої поезії Шевченко почав писати українською, а також російською мовами».

«На початку 40 р. ми бачимо Шевченка в колі таких передових людей російської культури, як великий російський критик Белінський» Медіум забув на доказ «теплого, дружнього ставлення» останнього подати хоч одну цитату з Белінського, а тому ми тут її додаємо: «Здоровий смисл в Шевченке должен відеть осла, дурака і пошлеца, а сверх таво горькаво п'яницу, любителя горелки по патриотизму хахлацкому»... «Шевченку послали на Кавказ солдатом. Мне не жаль его: будь я его судьбою, я би сделал не меньше». Він же писав про українську літературу: «хороша література, которая только і дишит што простоватостью крестьянсково язика і дубоватостью крестьянсково ума». Подібних цитат можна у Белінського знайти чимало. Отже, перебування в колі подібних людей було безумовно для Шевченка справжнім щастям.

Далі, в біографії немає згадки про будь-які національні почування Шевченка, лише сказано: «Шевченка, як мистця, хвилювала тема покріпаченого села».

«На роки 1944—45», — каже медіум, — «припадає зближення Шевченка з лівими учасниками гуртка Петрашевського», а «оспіваючи боротьбу народу проти гнобителів (класових), Шевченко далеко виходив за вузько-національні межі».

Як «далеко» — це також відкрив той же медіум. Він каже: «Шевченко знайшов найближнє своїм думкам і прагненням коло «Современніка», де об'єднувалися кращі представники російської революційної демократії — Чернишевський, Добролюбов, Некрасов»... «Зустрічався з Некрасовим у Чернишевського, щиро потоварищував в поетом Курочкиним». «Спільність лозунгів... свідчить про близькість до Чернишевського Шевченка, як його соратника і однодумця».

У Петербурзі підтримуваний гуртком Чернишевського із запалом береться за творчу працю, готує до друку нове видання «Кобзаря».

Очевидно, не мусимо дивуватися, коли на закінченні біографії сказано, що цього Шевченка «у вільній великій сім'ї братські народи соціалістичної батьківщини, осяні мудрістю сталінського генія, не «тихим словом», а на повний голос згадують поета» — додамо — як бачимо з цього видання — «збагачуючи» беззастанно як доробок поета, так і Шевченкознавство.

Коли ж хтось думає, що текст самого «Кобзаря» з такою «біографією» є суперечливий, то він є безмежно «наївний»: адже ж редагував «Кобзаря»

той же «медіом», що й писав «біографію». Ми не можемо тут подавати усі «осягнення», а подасмо з цього «Кобзаря» для прикладу «найближчу волі поета» (!) редакцію «Іржавця».

Читасмо:

**«Наробили колись шведи
Великої слави:
• Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави.
А за ними й Гордієнко...
Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву дістати.
Ой пожали б, як би були
Одностайно стали
Та з фастовським полковником
Гетьмана еднали.
Не стреміли б списи в стрісі
У Петра, у свата.
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата.
Не спляв би їх Прилуцький,
Полковник поганий...»**

До цього тексту ще й додані примітки, з яких одна каже: «Гордієнко Кость — запорізький кошовий, який разом з Мазепою зрадив Україну і Росію, перейшовши на бік Карла XII».

Поезія, звичайно, в новій редакції с прекрасна лише... ми боїмся, що якийсь майбутній Белінський по прочитанні напише: «утікали зрадники — так їм і треба!» «Мати» — це безумовно «батьківщина советського народу». Отже, вона добре «нарадила», як пожати «пшениченьку» українську для «всдуцтво» народу, як дістати Полтаву. Але щось не в порядку з головою Шевченка: — раз пише «нарадила», як пожати, і тут же пише: «ой пожали б, як би були одрестайно стали!» А далі, ще й викидає, немов би то той Шевченко шкодував за... зрадниками, а того, хто виконував патріотичне діло, ще й зве поганим!

«Націоналістична редакція» безперечно не може викликати таких цінних уваг, бо там стоїть так:

**«Наробили колись шведи
Великої слави,
Хоч втікали з Мазепою,
В Бендери з Полтави.
А за ними й Гордієнко,
Кошовий із Січі,
Веде своїх недобитків
Тай плаче ведучи!
Того плаче, що поради
Не подала Мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву дістати.»**

Вправді, в цьому тексті і Мати — це Україна, і цей текст пасує цілком по думці до решти твору, і все є ясне, але... коли медіом, приведений в транс досвідченим кремлівським сугестіонером, говорить, то... треба вірити.

З приводу приміток вже в передмові передбачивий медіом зазначав: «особливо доклали рук фашистські покійники до коментування Шевченкових творів. Вони фабрикували видання, в яких самі поезії були затиснуті з початку до кінця численними псевдонауковими коментарями».

Як читач вже сам може здогадатися, на подібний злочин «не пішла» «редакційна колегія». Ні! У виданні за допомогою советського медіома, «складаючи примітки, редколегія прагнула дати лише пояснення певних слів чи місць твору і не наважувалась будь-як трактувати їх, нав'язуючи суб'єктивну думку...»

Тепер, знаючи які «об'єктивні», які строго наукові і правильні мають бути примітки, переходимо до них.

Одним з найбільш для українців загадочним і незрозумілим словом оказалась, як і слід було думати, слово, з яким зустрічаємося на самому початку, в «Катерині», а саме: «москаль». Ось яке подане далі пояснення:

«(7.) «Та не з москалями». Москалі — царські солдати. Тут розуміється офіцери — паничі. В іншому творі, «Відьма», що ж думку Шевченко висловлює так:

**«Стережіться ж, нохайтеся
Хоч і з наймитами,
З ким хочете, мої любі,
Тільки не з панами.»**

(9.) «Буде собі московкою» — жінкою москаля — солдата, солдаткою».

Ми, очевидно, не в праві питати медіома, як, коли усунути момент національний, розуміти в «Катерині»: «підє в свою Московщину», «чужі люде москалі», «а може вже в Московщині другу кохає», «а де ж найде такі очі — в Московщині», «розпитаю шлях на Московщину», «де через Бровари», чому москаль каже виразно: «Вазьмітс прочь безумную», і т. д.

Примітка ч. 14 також дуже цікава. В ній медіом зробив два важливих відкриття історичних, а саме: 1) на Січі Запорізькій обирали не кошового, а тільки «гетьмана» і 2) «запорізька старшина» обирала з-поміж себе гетьмана, начальника всього козацького війська».

Цю примітку доповнює інша, ч. 24: «Гетьманщина — гетьманське урядування, що існувало на Україні з перервами».

З того впливає цілком ясно, що гетьман — це було щось таке, як старшинський головнокомандуючий, а Шевченко, пишучи, напр. «Гетьмани, гетьмани, як би то ви встали» або «оживуть гетьмани», висловлював тим свою симпатію до цього «військового уряду» і бажав, щоб, напр., і Гонта носив такий титул, а може і... Хрущов!

Примітка ч. 24 вияснює, що Шевченко просто забув згадати, зле згадавав вираз «запродана жидам віра», бо «пани віддавали в аренду або заставу церкви і монастирі різним багатіям — православним, католикам, євреям».

Примітка ч. 72 пояснює, що Богдан Хмельницький очолив приєднання України до Росії і до братнього російського народу. Ця «об'єктивна» примітка змушує нас припустити, що медіом сконтакувався навіть з самим Богданом і той не лише відкликає свій протимосковський союз зі шведами, але скасував уживаний ним урядово свій титул «самодержця всього народу російського», пояснюючи свою помилку тим, що він (як і Алексей Михайлович) звав Московщину — Московією, бо ще тоді думав, немов Україна то це та ж Київська Русь або «Росія». Тепер, по прочитанні «Історії ВКП(б)» та підручника Шестаковича, ці помилки виправлено, і історичний гетьман обіцяє заховуватися на майбутнє докладно так, як в п'єсі Корнійчука.

Отже, з ним ми уважасмо все в порядку, лише боїмося, що коли Богдан Хмельницький с справжній «советський патріот», то такі вислови, як напр., в «Суботіві»: «От таке то, Зиновію, Одеськів друже! Занапастив еси вбогу сироту — Вкраїну!» або ще гірше в «Як би то ти, Богдане». «Аміль тобі, великий муже, великий, славний, та не дуже. » Якби ти на світ не родивсь або в колись ще упивсь, то не купав би я в калюжі тебе преславного» . не можуть часом навести енкаведе на думку, що Шевченко допустився «ухилу» та чи це не можна уважати небезпечним?

Ми б радили медіомові бути дещо більше уважним і ще раз сконтакуватися з Шевченком і порадити йому, подібно до Хвильового, визнати свій «ухил» та скорше спалити ті непевні вірші.

Далі, старанно пояснено в примітках і такі речі, як те, що «Гоголь — великий російський письменник», «Щепкін — видатний російський автор» та що їх, як і все московське, Шевченко «високо цінив», але забула колегія пояснити, кого мав на увазі в «Сні» Шевченко, пишучи: «Тай повірив тупорилим своїм віршомазам. Отже дурний, а ще «бити», на квиток повірив москалеві!», а також чи тут «москаль» ужито в розумінні «солдат» чи «офіцер — паничик»?...

Довідуємося ми і менш для нас несподіваних речей, бо ми їх вже, зрештою, не раз читали і в більш «соковитій» формі «деяких українських» професорів, а саме, що «Мазепа зрадив Росію і Україну».

Примітка ч. 130. «Чечель — прибічник зрадника Мазепи», прим. 185 — «Гордієнко Кость разом з Мазепою зрадив Україну і Росію».

Зате нам не ясне усе ж є, чому в «примітках», коли мова про Московщину часів Алексея Михайловича чи Петра I., то все говориться «Росія» а ось коли в примітці до «Кавказу» загарбують Кавказ, то вже не «російські» війська, а обов'язково «царські» (151). Коли ж Дорошенко боронить Україну (в іншому вірші), то примітка 265 пояснює, що то «в союзі з Турцією проти... Самойловича»? і т. д.

Нарешті, не можна не згадати приміток до одного з останніх віршів Шевченка — це примітки 425, 426, 427 і 428.

Перша з них пояснює, що «Галагани — давній рід царських старшин — поміщиків. Галаган Г. М. (1819—1888 р.), сучасник Шевченка, відомий український діяч, націоналіст».

Друга про Киселя, а що Кисіль був підозрілий в співпраці з поляками, та там, як і в «націоналістичному» Кобзарі, написано, що він «зраджував український народ».

Третя зясовує, що «Кочубей — це один з героїв поеми Пушкіна «Полтава», а четверта, що «Нагаї — Нагаї — хан Золотої Орди з... XIII ст. нашої ери».

Тепер підставте ці пояснення до Шевченкового вірша:

**«Бували воїни і військові свари:
Галагани, Киселі і Кочубеї Нагаї,
Було добра того чимало.
Минуло все, та не пропало...»**

Ю. БОЙКО.

Про Василя Барку і про дещо принципове

Незабаром має вийти книга поезій Василя Барки. Нам випадково пощастило прочитати більшу частину творів, що увійдуть до збірки. Це — доробок кількох років. Речі різні тематично і жанрово. І якщо перша видрукувана збірка В. Барки «Апостоли» не давала ще права критикові остаточно визначити своє відношення до поета, то нова книга, безперечно, є підставою до того, щоб вбачати в Барці визначного мистця.

**Од злої мачухи пішла.
Пішла в досвітній сад.
А там сім'я пташин вела
пісні на срібний лад.
Крізь сльози, вранці променисті,
дивилась дівчина смутна,
як квіти, горді та вродливі,
підносять дивина. («Пасербиця»).**

Чи відчуваєте, читачу, спiniaючи увагу на цих рядках, що ви оlinяєтеся в зовсім іншому світі уяв, якими звикли жити щодня. Ви немов торкнулися фрагменту з чарівного плетива народньої казки. У Барки знайдете цілий ряд казок. Йому вдається повнокровний поетичний примітив, що, може змагатися силою своєї поетичної виразності з народньою казкою. Мало було б сказати, що він уміє бути безпосередньо поетичним. Він є втіленням поетичної безпосередності. В цьому його сила. Але в цьому може й найбільша слабкість його, бо поети такої духової структури найменше можуть корегувати свою творчість свідомими зусиллями.

а далі мова про «няньок, дядьків отечества чужого».

Мусимо признати, що в попередніх «націоналістичних» виданнях цей вірш було просто «спрimitивізовано» бо там, завдяки іншим приміткам, кожний розумів, що мова йде про трьох зрадників, з яких Кочубей-Ногай (подвійне прізвище) та Галаган зрадили Україну москалям, а Кисіль — полякам. Щож до «отечества чужого» то тут можна було подумати і про «от Маскви до самих до окраїн...»

Однак тільки тепер (як і слід, — зрештою, коли маємо до діла з «медіумом» чи з царством духів і т. д.) цей вірш став більше загадковий за текст Апокаліпсису!

Як бачимо, нове видання є доказом виравді високого рівня і відбиває національно-політичне обличчя «Академії Наук УССР» та заслуговує на найбільшу увагу, а нова «малоросійська колегія» заслуговувала б може на нові ордени.

Однак є одна примітка, яка змушує нас побоюватися як за долю цього видання, так і за долю самого «медіума». По тому мусимо об'єктивно визнати, що «медіум» таки винен, бо, живучи у «найвільнішій країні світа», яку б роботу ні починалося, — слід зазирнути до мудрих творів «батька народів», добре порадитись з якимось членом полібюра, а коли хто є «медіумом», то найліпше було б викликати дух Леніна і запитати про все його.

Не зробив цього «медіум» — ось і написав таку примітку: «Карл Маркс і Чернишевський називали теорію слав'янофілів реакційною». Ми розуміємо; сам він не міг знати, що тепер навіть грузини поробляться «слав'янами», але Карл Маркс і Чернишевський спокійно вмерли, і їм, так би мовити, «плювати», а ось, меншому... медіуму, як не врятується новим трюком, може «перепастися», і ніщо його не врятує, як не врятувала Богданова «Азбука Комунізму»...

Барка — поет природи і поет підсвідомого людської природи. Чус себе невід'ємною частиною природи. Одухотворяє й бере людину в ній, як вінець творіння Всевишнього. Милується вібраціями світла, вслухується в таємні шепоти трав. Природа Барки озвучена, як і в Тичині, коли не соняшними клярнетами, то цілою соняшною оркестрою. Однак Барка бере природу не лише як гаму звуків і барв, але і як гармонію осмисленості. І цим він істотно відрізняється від імпресіоністів і від тих, що, як Тичина, шукали в природі передусім краси, ритму звуків і фарб.

Одухотворення природи, щире, безпосереднє, ми знаходимо звичайно в народній поезії. Там воно зв'язане з анімістичним світоглядом первісної людини, що творила казки, пісні, загадки. Що далі поети відходили від епохи анімістичного світосприймання, то менше щирим ставало їхнє одухотворення, то більше сприймалося воно як літературна умовність. Символісти знов зробили спробу наївно повернутися в лоно природи і відчуття її дихання так, як відчувала це первісна людина. Цим шляхом пішов і Барка. Тільки він не йде в природу, не шукає її, не стримить розчинитися в ній. Він уже злитий з нею нерозривними вузами інтимного зв'язку. Він веде з нею розмову, німу, таємничу, з тою ж щирістю, з якою релігійна людина молиться перед олтарем Господнім. В цій розмові з природою знаходить поет задоволення, а фіксація на папері цього таїнства єднання — може тільки до-

датковий процес для художника, процес, в якому мистець не конче має на увазі читача. В поетичному трансі серед царства природи поет губить грані: «Чи то правда, чи сниться, чи привид». І немов чарівник, ідучи в своєму нерозмежованому світі природи — уяви, як сновиди розсипас поет і для читача блискучі діаманти своїх образів.

Образами, взятими зі світу природи, Барка вніс уже сьогодні багато свіжого в українську поезію. Перегортаючи сторінки його поезій, раз-у-раз натрапляємо на рядки, що так і просяться в лоповідь — як красномовний доказ нашого твердження:

Цитру
трави тривожать рухи вітру.
(«Золотий собор»).

З долоні сонця випада
Алмаз на три карати.
(«Мати»).

Щось мукою кривавою катує
Істоту сонця безвинну
В вечірньому пожарі неба.
(«Гори»).

Хіба не відчувається в цих образах та сила свіжості, з якою ми колись сприймали Тичинове «осінь в горщику кашки несе» або «пароплав сигару закурив»?

Ми не схильні писати ні дитирамбів, ні апології. На нашу думку, шлях Барки йтиме не лише через тріумфи. Над поетом у його творчому рості виринають і великі трагедії.

Читаємо поезію «Новонароджені» і захоплюємося. Сильні рядки! Гімн матері страдниці, що на чужині зважилася взяти на себе материнський тягар. Однак деякі образи, що потребують спеціального розшифрування, в першому читанні залишаються зовсім несприйнятними. Ще гірше з поезією «Крицевий перстень». В ній зрозумілі лише поодинокі місця. І подібні приклади можна було б навести ще.

Образ має бути свіжий, новий, але сприйнятний. Через поетичний образ у вірші розкривається несподівана можливість погляду на річ, явище. Життя безмежно багате своїми гранями, нюансами. Розкрити якісь сторони цього безмежного багатства життя — завдання мистця. Кожен мистець дивиться на світ своїми очима, і він його бачить по-особливому; він його бачить завжди своєрідно і завжди гостріше, як пересічна людина. І зле буває тоді, коли своєрідність бачення затьмарюється виразністю контурів речей, чіткістю звукової симфонії світу чи логіка елементарних понять. Тоді мистецтво твориво може бути яскравим, тривожачим уяву читача комплексом, але воно, мов неясний сон, не збуджує в душі сильного пережиття: тоді мистець замикає свою душу і творить не для світу, а лише для себе.

Так іноді трапляється і з Баркою.

Ми воліли б, щоб у Барки в творчому процесі було менше інтуїтивної зму, більше критичності до себе, більше уваги до читача. В стилі Барки дуже сильні елементи сентиментального. Декого це вражає. Чи час сьогодні на сентиментальність, чи не є це пережитком літературної манери Квітки — М. Вовчка? Нам здається, що справа тут не в манері, а в світосприйманні. Українському світосприйманню завжди був не чужий елемент сентиментальності. Його бачимо не лише в літературі, але й в народній пісні різних епох, і в комплексі переживань мало не кожного нашого селянина. Не бачимо причин, щоб урбанізація спричинилася до занепаду серед нас цієї риси: американці сентиментальні по-євангелістському, своєрідно, але ця риса в них виявляється може більше, як у нас. Епоха націоналізму, в горнілі якого гартується нині український дух, не переорала ще душі пересічного українця. Та й наряд чи можна вимагати, щоб націоналізм перетворив так доосновно одвічні духові глибини українства, хоч українська расія вимагає доосновного викорінення сентиментальності зі сфери політичної практики українського народу, і тут націоналізм тисячу разів правий. Поза цим наша національна сентиментальність має не

лише негативи, але й позитиви. З неї виростає глибока людяність, ласкавість, подібна до теплого весняного леготу. Сентиментальність — такий же невід'ємний елемент нашої національної вдачі, як і гумор.

В наш час жорстокості і нечулості Барчина сентиментальність звучить, як виклик, як дерзання. Дитяча наївність сприймається ним іноді, як найвища мудрість. Прочитайте його «Голубий міст». Образ радісної завершеної у своїй красі природи увінчує він малим «серафіменятком»:

Світиться в світі радість, як небо, велика.
Дерева славлять небо; навіть і терен-каліка.
Дитяточко переходило через міст, —
Узнали пісні срібний зміст:
— Люба птася! — тихо сказало, рученькою привітало.

Голівонька русява. Одеженька — лілея рожева.
Славлять небо дерева.

Це сентиментально. Літературні педанти можуть нарікати. Але це свіжо. І окремими образними мазками, і цілим контекстом, і самою сентиментальною щирістю свіжі.

Хто прочитас творчий набуток поета бодай частинно, буде вражений тим, що тема дитини посідає в нього виключно велике місце. Жорстокість війни та беззахисність і безвинність дитини перед її кричевим обличчям — який може бути ще більший контраст життя?

Ця тема стала стрижнем не одного з творів Барки. Це сентиментальність того роду, що й в Шевченка, коли він сльози проливає над долею байстрят. До речі, і доля нещасної жінки, ніжного створіння, розчавленого війною, німецькою каторгою, не раз героїчно-мужньо одягнена в нові строї. Шевченкова тема також властива Барці. Масмо тут справу не так із літературним Шевченковим впливом, як із спільним підходом до життя, отою сентиментальністю, хоча і вплив теж можна простежити.

У Барки сентиментальність органічна, суто національна, вона виявляється в нього як певний життєвий рекурс, якому він знаходить і стилістичний еквівалент. Барці треба пильнувати лише одного. Щоб ця сторона його світовідчужування не заглушила інших сторін його духовості, не спрimitивізувала його. В ділянці стилістики це означає, що його влучні здрібнілі словотвори і використання форм не повинні переобтяжувати віршевого тексту, бо це все може викликати враження солодкавості і призвести до літературного епігонізму.

Барка — поет з містичною релігійністю. Звідси й характер його образів: «Засвічено лампаду дня — і от світання»; «Під вікнами сад, семисвічники звівши увись зеленогорящі, заутренню служить». Багато хто скаже на цій підставі, що Барка не сучасний: аджеж на Україні виросло ціле покоління людей із новою психікою. Вони часто релігії не знають і знати не хочуть.

Це правда, що на Україні тепер багато атеїстів. Але також правдою є й те, що такий стан склався ігвалтовно. Він не є виразом нормального розвитку української душі. Він є її глибоким скаліченням, таким скаліченням, що руйнує самі первні національної духовості, вносить деструкцію в саме ядро того, що зветь українськістю. Тисячолітня українська духовість з її християнізмом протистоїть наростові останніх трьох десятиліть. Руйнування християнізму над Дніпром прийшло разом із руйнуванням інших елементарних первооснов українського духу, в нерозривнім зв'язку з усім комплексом руйнівних, накиданих ідей. Не тільки в економічному визиску, а передовсім у цьому нищенні української духової неповторності полягас головна небезпека імперіалістичного наступу Москви на Україну. Ще й сьогодні йде над Дніпром лютий бій двох духовостей. Українська духовість відступила глибоко в надра українського етносу, туди звідки уроджена кров кричить інстинктом тисячоліття. Політичний змаг за визволення може

мати успіх і рацію, лише перебуваючи в тісному союзі з голосом крові, який ми розуміємо як первинний одвічний духовий комплекс українськості. Ми не проповідуємо застою. Ми розуміємо, що історичне ставання безупинно, вічно приносить нові духові компоненти, але ми за те, щоб український нарід творив цей процес світоглядного ставання незалежно, відповідно до власної природи і власних творчих гонів. А все наносне має бути одвічне, як полова. І ось тут, власне, і виступає актуальність Барки, як поета великої культури і чуйного національного інстинкту. Він прозирає крізь століття, він стримить схопити кристалі вічного в українстві. З цього погляду він глибоко сучасний поет.

В цих його творчих мандрах крізь століття, в цих пошуках золотого і плодотворчого зерна в культурних набутках минулого, здається нам, є одна з основних ліній творчого патосу Барки. Він не архіваріус, він — мистець. Але мистець, що любить нашу минувшину, відчуває її дух, шукає синтези сьогоднішнього з минулим.

Коли ви читаете його «Правду і кривду», ви відчуваєте, що автор, може неусвідомо для себе, дає нову варіацію на тему нашої архаїчної пісні:

**Нема в світі правди, правди, не зиськати,
Що тепер неправда стала правдувати.**

Його «Поліщуки» поєднують в собі чітку приспіву ритміку старої вояцької пісні, уповільнений ритм думи з елементами композиції «Слова о збуренні пекла».

«Дума про доброго кубанця» — вдала спроба використання форми для сучасної тематики. Цією спробою автор довів, що форма думи є живучою, здатною до розвитку як літературний жанр.

В ритмічну структуру думи поет не вносить нічого принципово нового. Він цю структуру влучно відворює. Але система образів, порівняння тощо — в нього незвичайна, своєрідна, барківська, хоч архаїзована відповідно до стильових завдань цілості.

«Дума про доброго кубанця» — це переосмислення стилю, це розкриття його можливостей. Ця річ звучить, як величавна ораторія. Може тут наша література підходить до виявлення одної з істотних стильових ліній, що дадуть змогу відобразити героїчну напругу нашої доби?

Характеристично, що в «Думі про доброго кубанця», в «Тихій пісні» Барка, зберігаючи питому йому вишуканість стилю літературної культури, є приступний для розуміння не лише вирафінованим чинителям слова, але й пересічному читачеві. Тут маємо щасливий і, на жаль, рідкий у нас те-

пер випадок: талановитий, культурний поет вдало і зрозуміло для широкого читача розкриває політично-актуальну тематику. Побажаємо, щоби поет відповідно оцінив цю свою якість і приклав якнайбільше зусиль до її дальшого розвинення. Літературний критик повинен брати на себе відповідальність допомогти поетові зрозуміти краще свої шляхи в творчє майбутнє. Ми від цієї відповідальності не відмовляємося і твердимо: Барка вже нині є видатним поетом. В його таланті бачимо можливості росту. Він повинен дерзати і стримити до того, щоб вирости в поета великого національного значення. Своїми духовими первнями Барка є до такого завдання в значній мірі приготований, однак бракує йому ще зрозуміння і відчуття величі політичної визвольної боротьби українського народу. В природі поетичного хисту Барки лежить не тільки схоплення світлотіней, музики всесвіту, філософське розкриття рації гармонії між первинними основами біологічної істотності людини й космосу. Він також міг би бути і політичним трибуном, про що переконливо свідчить «Подражаніє Софонії», в якому чуємо відгомін Шевченкового «Осії, гл. XIV».

Сьогодні немає нічого актуальнішого, як боротися за збереження своєї нації, за відзискання справедливості для рідної землі. Політична боротьба є найвідповідальнішим відтинком визвольного змагу. І ніщо не може звільнити поета від морального обов'язку допомогти своїм промінним словом цій визвольній найсправедливішій боротьбі.

Барка вростає тепер у визвольну політичну проблематику. Соціологічні проблеми він бере іноді примітивно, в дусі схолястичного абстрактного гуманізму. Є гуманізм великого діяпазону, що не лякається крові чорних демонів на своїм шляху, приймає драматичність боротьби в осягненні ідеалів. І є гуманізм — січка, схоластика, гуманізм, що відмежовується від життя в безпредметному пориві до справедливості, в безгрунтовній вірі, що добре начало само по собі перебере плевели зла.

В. Барка покищо безпомічно стоїть поміж цими двома гуманізмами.

В «Думах мандрівника» він пише: «Ненавиджу війну і вбивство, бо я є член партії сонячного світла». І тут є небезпека. Творчість Барки може спричинитися до виплекування в середовищі українства прекраснодушої пасивності.

Барка сьогодні стоїть на грані відповідального духового іспиту. І від того, як він цей духовий іспит складе, залежить його значенність в нашій літературі й нашому національному житті.

МИКОЛА ЧИРСЬКИЙ.

Гімназистик

Уривок з поеми

Не спокій оця осінь голосить.
Зорі — безліч сполоханих віч.
Непокрите куйовдить волосся
повстанцеві завітряня міч.
Ось дждався нарешті він чести,
недавній хлопчак, гімназист.
У заставі, а поруч вінчестер,
що в руках задубилих затис.
Та не так, як в романах Жюль Верна,
в прозаїчних волинських полях:
той до дому вже більше не верне,
кого зловить мокаль або лях.
Він суворо нахмурює брови
і вдивляється пильно у шлях:
«спочивайте, панове, здорові!»
(Це загону, що в лісі залаг.)
У селі там десь гавкають пси,
почувають тварюки недобре,
гусне в далечі темная синь,

загрозливий творячи обрій.
Притаївся в примерзлій руці
цигарки наляканий вогник,
і здавалося, ночі оцій
неконечність належить сьогодні...
Тане мужність, ввижається постіль,
хати теплої затишний кут.
Раптом темінь проколює постріл,
що луною розлігся «так — ку!»

— — — — —
«Щоб мені оце хліба не зісти»
заклявся один із загону,
тож відстрілювався гімназистик,
аж від трьох, що сиділи на конях»
— «Що й казати, був завзятий хлопчина.
Дивувалися й ми його чину»,
притакнули і другі з запалом
та у темному лісі пропали.

Прага, 1932. р.

Східня Європа в призмі книжкових появ ЗДА.

I.

Об'єктивне зрозуміння наставлення пересічного американця до справ Східньої Європи взагалі, а до поодиноких народів в її лоні зокрема, є лиш тоді можливе, коли береться до уваги засяг всього того, що творить історичний горизонт його шкільної й позашкільної освіти. Американський професор політичних наук і соціології **Й. С. Гровчек** (I. S. Hrousek) викриває в своїй статті «Лжерозуміння американцями справ Середньої і Східньої Європи» застрашуючий брак будь-якого справжнього знання історичної дійсності в Східній Європі. В історичних творах і шкільних підручниках Англії й Америки продовжує панувати вчення німецьких істориків, що світова історія та культура є витвором тільки германських і романських народів. На все, що слов'янське, не зверталось там дотепер майже ніякої уваги, хіба лиш як на об'єкт особливої культурної місії німців. «Ця звичка, — пише Гровчек, — не завмерла, а є більш як явною, якщо провіряємо цілий ряд серій шкільних підручників про «Західню Цивілізацію» за останні дві декади часу. Скільки з них присвячує взагалі будь-яке місце Середній та Східній Європі? Скільки рядків присвячено там слов'янським народам? Скільки з них видвигає переважливу українську проблему? Скільки з них займається безпосередньо або посередньо справою споріднення історичних процесів Західньої та Східньої Європи? І навіть там, де помічається певне знання історії, культури та національних взаємин в Східній Європі, переважає звичайно застарілий реакційний погляд царських учених щодо всіх питань Східньої Європи. Східня Європа вважається там «цілим і одноставним російським народом» в значенні московського. Навіть для більшості американських славістів не існує ніяка Україна як індивідуальна нація. Вони знаходять москалів як росіянів не тільки в Ленінграді та Москві, але й в Києві, Львові ба навіть в Ужгороді. Не зважаючи на факт, що Україна стала членом ООН, залишається вона для більшості американських журналістів тільки провінцією «Південної Росії». Для більшості американських славістів як слов'янського, так і англо-саксонського походження це менше, як для царизму, немає українського народу, незважаючи на факт, що своєю постійною героїчною боротьбою за власну свободу впродовж століть і наших останніх 25 років виявив він себе справжньою нацією. Хто тепер знає в Америці 8-ми томову історію Грушевського? На пальцях рук можна почислити тих американських славістів, що їм відома була українська література. Для більшості з них, як і для царистів, існує тільки «Малоросія», чи пак «малороси» і баста!»

Не диво, що цей американський професор доходить до ось яких висновків, острого і постулатів: «Ясно, що треба майже всю американську історію писати наново. Більша її частина була дотепер зумовлена англо-саксонською ідеологією, яка стояла під впливом германської. Треба надавати ролі Середньої і Східньої Європи куди більшого значення в історії світа та Америки. Дотичний ігнорантизм Америки був люксомом, на який собі Америка могла ще дозволити до року 1939, в роках її незацікавленості (ізоляції). Але зараз ми не сміємо бути далі байдужими, а ще менше ігнорантами!» І закінчує Гровчек свої правдиві висновки словами: «В хаосі перемоги союзників і страшного провалу німців переочено дуже помітний факт. Ніколи ще перед тим продовж цілої історії не стояли Західня й Східня Європа напроти себе інакше, як тільки розмежені буфером німецької та австрійської потуг. Протягом майже 500 років більша частина історії Європи являлась серією варіацій різ-

ного роду трагедій в наслідок такого географічного й політичного факту. Перемога в Європі розбила такий історичний уклад. Відтепер примушені і Західня і Східня Європа і Америка жити безпосередньо поруч себе та зі собою. І свідомість такої дійсності має величезну вагу для кожного американця».

Виходить, що Захід Європи та Америка перемогли в політично-стратегічному огляді, але залишилися й надалі рабськими учнями тих же самих німців в історично-науковому огляді. Ось де корінь того всього, що ознайомленим зі справжніми процесами на Сході Європи мусить видаватися або ігнорантною наївністю або злобною тенденційністю збоку західніх демократів щодо справ східньо-європейських народів. На такому то тлі стає яснішою всяка дотична дивовижність, як напр., недавня пресова вістка, що, мовляв, «Московські (Russian) єпископи в Америці стараються за дозвіл на в'їзд 250 руських (Ruthenian) священників, що перебувають зараз як біженці в Німеччині, на підставі гарантій українських (Ukrainian) вірних щодо їх удержання», хоч і єпископи, і священники, і вірні є українці.

II.

Як довго існували в Європі конкуруючі з собою, але суттєво тотожні тоталітаризми в Москві та в Берліні, так довго наставлення міродайних чинників в ЗДА до обох їх було таке, як це висловив сам президент **Ф. Д. Рузвельт** 10. 2. 1940 р.: «Кожний, хто має смілість одверто дивитись звичі дійсності, знає, що в Сов. Союзі володіє диктатура так само абсолютна, як і всяка інша, що існує на землі», тобто співчасна диктатура в III-му Райху. А 6. 1. 1941 р. заявив: «Ніякий тривалий мир не може бути окуплений коштом свободи інших народів». А незадовго потім: «Людство ніколи стало не погодиться з системою накиненою терором і опертою на рабстві».

По нападі Гітлера на Сталіна в 1941 р. інтерес ЗДА та Англії вимагав союзу з ворогами III-го Райху, отже й з Сов. Союзом. Але як же брататися демократичній Америці з абсолютно-диктаторським Сов. Союзом? Треба було створити віру в можливість навернення Москви на лоно правдивої демократії. «Так то повстав великий плян президента Рузвельта, плян включення Сов. Союзу в світ респектуючий закони, як співчинника, який би широ й охоче взяв участь в післявоєнних договорах», — пише бувший амбасадор американський в Москві **Дейвіс** (Davies) в своїй книжці «Місія до Москви» (Mission to Moscow) в зв'язку з конференцією в Теребані. «Для осягнення своєї мети старався Рузвельт оминати все те, що могло би навіть в найменшій мірі викликати незадоволення Кремля. Суть його політики лежала в заспокоєнні Сталіна, Рузвельт сподівався здійснити свої плани ось як: 1. дати Сталінові в необмеженій кількості все, що він домагався для продовжування війни без ніякого еквівалента;

2. переконати Сталіна, що треба виконати згоду щодо взаємної підтримки в зв'язку з Атлантийською Хартією;

3. стрінутися з ним особисто й наклонити його до поступовання згідно з християнськими методами і демократичними засадами».

В рамках такої ілюзії щодо Сталіна, большевизму, московства та веденого ними Сов. Союзу повертається й Дейвісова глорифікація їх на підставі даних офіційної пропаганди Москви й Кремля.

«Але люди, що знали Сталіна й Москву ліпше, питались: «А що буде, коли Сталін, не зважаючи

на всі уступки, залишитися вірним собі й Москві в рішенні стремити лиш до цілей своєї власної політики та не звертати уваги на інтереси Заходу?» На це Дейвіс дав таку відповідь: «Пан Рузвельт поставив в розгріванні грі таку величезну ставку, якої ще ні один державний муж не ставив. А зробив він це в переконанні, що Сов. Союз потребує мира і готовий взамін за нього піти на співпрацю з Заходом».

III.

Дейвісову глорифікацію Сов. Союзу висміяв не тільки **В. Кравченко**, бувший високий урядовець советської місії в Америці, в своїй книжці «Я вибрав свободу» (I Chose Freedom), що належить до найбільш тепер розпродуваних книжок в Америці. Виступив проти неї також, бувший американський амбасадор в Москві та в Європі **В. Булліт** (William Bullitt) в своїй книжці «The Great Glove Itself», яку треба перекласти правильно так: «Советизація цілого світа». Він стверджує там, що президент Рузвельт програв свою високу гру, не вважаючи на те, що вмер він ще перед тим, заки поступовання уряду в Польщі, Мадярщині, Австрії, Румунії, Болгарії, Югославії, Німеччині, Ірані, Манджурії і Корей доказали, що Сталін залишився таким самим, яким він завжди був і виграв так велику ставку, як ніхто ще в історії. «Ми врятували ці народи перед ворогами. Але ми не зробили ще ні одного кроку в напрямі того, щоби врятувати їх перед нашими советськими приятелями, що підписали Атлантийську Хартію», — стверджує без обиняків Булліт. «Страх перед карою і надія на нагороду є в руках диктаторів звірів засобом приучування їх виконувати різні трюки. Страх перед НКВД і надія на високі посади, ставши послухними членами комуністичної партії, є в руках Сталіна засобом для примушування людей виконати його бажання», — відмічує Булліт дуже влучно далі. «Старим завітом щиро правого комуніста є книги Маркса і Енгельса, а новим завітом — книги Леніна і Сталіна. СССР є для нього «ecclesia militans». Тільки що таких щиро віруючих комуністів є більше поза СССР, аніж в самому СССР, бо тільки закордонні комуністи можуть ще вірити в такий «рай», який існує лише в советській пропаганді, а не в дійсності з НКВД на чолі».

Булліт доказує паралельно зі скаргою союзників проти німецьких злочинців в Нюрнберзі, що злочини Москви у всіх пунктах скарги перевищують злочини Берліна. Він звизає Америку не вагатися вжити атомової бомби для недопущення нових злочинів советського імперіалізму, що є одним тоталітарним чинником, який загрожувє світові війною, аби досягнути свою ціль — советизацію цілого світа. «В імені нашого власного рятування мусимо зрозуміти неприємний факт, що так само, як Гітлер, Сталін не затримається сам, але треба його затримати».

IV.

Після виєлімінування Берліна з круга претендентів на панування над світом перемогою союзників в другій світовій війні прийшло до розподілу силових ролей в самому союзничому лоні на демократичний захід з Лондоном—Вашингтоном на чолі і на тоталітарний схід з Москвою на чолі. Одужевлена глорифікація Москви і Советського Союзу за їх воєнні подвиги в спротиві та поборюванні німців стала уступати місце тверезій критичі. Захід почув себе слушно обманеним Москвою й Сталіном в своїх надіях на згадану вгорі співпрацю в повоєнному часі, що були передпосилкою воєнного побратимства. В розшуках за глибшими причинами такого поступовання Москви найшли й західні автори в творах Сталіна, Леніна, Преображенського і т. п. відповідне пояснення. У Кравченка, Булліта, Кіркконелла, Ліппмана і т. п. не бракує відповідних цитат з прагматичних праць большевицьких авторитетів. Ось кілька з них: «Ми живемо не в одній державі, але в системі держав, тому то зрозуміло, що Советському Союзові прийдеється ще довгий час існувати побіч імперіалістичних держав.

Але ж вкінці-кінців один або другий світ мусить перемогти, а до того часу неминучі є страхотливі зударі між Сов. Союзом і буржуазними державами». Даліше: «Ми маємо тепер дві стабілізації: тимчасова стабілізація капіталізму і стабілізація советської системи. Певна перехідна рівновага між тими обома стабілізаціями творить характеристичну ціху теперішнього міжнародного положення... На одному бігуні знаходиться капіталізм, що стабілізується, свою осягнену позицію консолідує і свій розвій продовжує. На другому бігуні знаходиться советська система, що сама себе стабілізує, осягнені позиції консолідує і знаходиться в поході наперед на дорозі до остаточної перемоги. Хто кого перемаже? Ось де суть питання!... Цілий світ розпався тепер на два табори: капіталістичний табір з англо-американським капіталом на чолі по одному боці та соціалістичний табір з Советським Союзом на чолі по другому боці... Хто не був би в стані зрозуміти цю антитезу, той не зрозуміє ніколи суттєвого змісту теперішнього міжнародного положення» (Сталін: «Проблеми Ленінізму»).

Там же вказує Сталін на те, що непереможний пролетаріят з Советським Союзом на чолі не тільки має право але й святе зобов'язання ужити сили для осягнення революції в інших краях, якщо буде для цього нагода. Існуючий вже советський революційний режим мусить прийти з помічю решті світа, діючи навіть, в разі потреби, військовою силою проти експлуатуючих клас та їх держав.

В офіційній «Історії Партії (ВКПб)», сказано в передмові: «Студії партійної історії посилюють віру в остаточну перемогу великих загій Леніна та Сталіна і перемогу комунізму в цілому світі».

По тактичному розв'язанні Комінтерну для задоволення своїх західних союзників в 1943 р. на сходинах провідних большевиків давано їм до зрозуміння, що це тільки формальне закінчення діяльності Комінтерну. Насправжки ж мають бути повалені і весь апарат, і персонал, і вся міжнародна інтеграція для підпольної діяльності, що її клич звучав «Товарищі, по цілому світі сили нашої революції пригтовляються до боротьби і до перемоги». Аналогічно до Берліна, який в самотевності перемоги поназначував був заздалегідь своїх людей на керівні пости в цілій Європі та Африці, підготувала й Москва такі кадри на весь світ, а спеціально підготовані НКВД-исти вичікують нагоди для переводжування «чисток» від небажаних елементів у всіх закутках світа, куди засягне потужна рука ненаситної Москви.

«Держава робітників, оточена зараз ворожими капіталістичними країнами, вважає брехливість дуже корисною і потрібною в її закордонній політиці». (Преображенський — «Мораль і класовий стандарт»).

Зрештою, й сам Ленін проповідував, що це не важно, яки навіть три чверті людства згнуло в задуманій світовій революції, а важно тільки те, аби остання четвертина стала комуністичною.

V.

В балансі сил тих обох протилежних таборів і бігунів переважає на Заході потенціал економічний, а на Сході — потенціал пропагандивний. Бо за «залізною куртиною» на терені Сов. Союзу неможлива є ніяка, так би мовити, п'ятиколонна акція, яка могла б бути спрямована проти уряду в Москві та кермована й піддержувана з зовні в інтересах Лондону чи Вашингтону в той час, коли комуністичні партії і т. зв. товариства приязні з Сов. Союзом можуть діяти і діють проти урядів в Лондоні та Вашингтоні згідно з вказівками та піддержкою з зовні з боку Москви, яка має на оці тільки свої власні інтереси в напрямі советизації цілого світа під своїм тоталітарним пануванням.

Доради́к республіканської партії в ЗДА в політичних і фінансових справах **Дж. Фостер Даллес** (John Foster Dulles) вилушив в своїх публікаціях суть советизму. Особливо підкреслив він різницю в поняттях «демократії» на Заході та на Сході. З

точки погляду Москви все є недемократичне і фашистівське, що чим-небудь різниться від совєтського трафарету, який є найабсолютнішою тоталітарною диктатурою провідника воюючої партії.

Проф. Уатсон Кірконе́лл (Watson Kirkconnell) в опублікованій доповіді з дня 5. 6. 1946 р. в Торонто висловився ще ясніше. Поступовання совєтських окупантів в «освободжених» від німців краях, так з боку Червоної Армії, як і з боку НКВД, за вказівками Москви оправдується нібиго їх старанням очищувати ті краї від фашизму й фашистів в інтересі демократії. Дефініція поняття «фашист» — як направо, так і наліво — виявляє людину, яка вірить в право однієї партії правити терором і нехтуванням та насильством над всіми людськими правами. «А який з цього висновок?», — запитує він. І відповідає: «Поперше, що совєтський уряд є сам найочевиднішим фашистівським режимом в цілому теперішньому світі; а подруге, що він в окупованих совєтами краях співпрацює з ноторичними фашистами, а переслідує всі ті елементи, які обстоюють свободу людини». Докази на це він подає на прикладах з усіх країн, де совєти с окупантами або протекторами. Він вказує далше на те, що Москва всіми засобами направляє атаки проти Лондону, бо Велика Британія є зараз одинокою державою й потугою в Європі, що стоїть на перешкоді затіям Москви знищити всяку свободу на цьому континенті. На цьому боці Атлантику бачать уряди зі Сходу, але їх політика позбавлена с всякої сили, бо вони впродовж п'яти років санкціонували брехливу пропаганду в користь совєтської тиранії, внаслідок чого публічна опінія с наскрізь здеморалізована безглуздя та сентиментальною глорифікацією Сталіна. А в міжчасі загрожена є не тільки свобода Європи, але й свобода цілого світа

Наприкінці аналізує Кірконе́лл проблему свободи України та устійнос моральний вислід її запропащення. «Тому що ми були байдужими до свободи українців і не дивились на неї поважно, загрожена є зараз свобода цілої людської раси. Будьмо чесні. Дивімся фактам прямо в очі. Бульмо свідомі, що якраз тепер совєтські комуністи та їх агенти мордують і депортують невинних чоловіків та жінок по цілій центральній Європі, що рабські концтабори в Сибірі наповнені й наповнюються мільйонами й мільйонами безвинних, еміграційних в'язнів. І ввиду такого прибивання на хрест людськості домагаймося, аби наші дипломати і політики і співпрацівники радіа та газет перестали цілувати ноги Майстра-Ката. Навіть Юда Іскаріот цілував тільки жертву».

VI.

Всі такі голоси Америки с переважно теоретичні й академічні, хоч й як дуже слушні та правдиво відзеркалюють совєтську дійсність внутрі та загрозу цілому світові з боку Москви назовні. Советофільський читач може покликнутися і на «*Audiatur et altera pars*» на суперлятиви грандіозних здобутків, а ще більше виглядів, що ними повна є совєтська пропагандивна література на всіх мовах. Тому то особливе значення має звітування американського очевидця про все те, що він бачив, чув і пережив безпосередньо як журналіст, коли він супроводив президента торговельної палати ЗДА Е. Джонсона (E. Johnson) в Сов. Союзі, куди він був запрошений Сталіном літом 1944 р., отже ще під час війни і повного приязного союзу між ЗДА та Сов. Союзом. Є це книжка «*Report on the Russians*» by W. L. White, тобто «Вісті про Москалів» В. Л. Уайта, що вийшла в Америці наприкінці 1945 року, а в Англії — в середині 1946 року на 250 сторінок

густого друку. З поміж багатьох голосів критики наведу тільки один: «Пан Уайт бачив більше, аніж будь-якому немоскалеві було дозволено бачити впродовж багатьох років, і він розказав нам докладно, що він там бачив. Він дав нам дуже важну книжку». Не диво, що майже ціла книжка проситься бути цитованою. Адаже ж всі ці вістки з першої руки, без ретуші і тенденційного фалшу.

Як бувший американський кореспондент у Фінляндії під час її першої війни з Сов. Союзом — Росією, Уайт був уже не зле поінформований про історію і політику Москви за царських і совєтських часів. «Я бажав дістатися туди з тої простої причини, що Росія с, очевидно, тим найбільшим і непередбаченим фактором, з яким доведеться Америці мати справу в найближчих кількох десятиріччях».

При першій і при наступних зустрічах з офіційними представниками Сов. Союзу вражас їх непорядочність одягу, повний брак будь-якого, хоч би тільки конвенціонального, усміху при знайомстві та їх штивність поведження, нагадуюча ще й способом стриження волосся прусаків. Уайт залишає питання одвертим, чи це москалі вчилися від прусаків, чи прусаки від москалів. Мабуть, переочив факт насильного запровадження німецьких способів і звичаїв у Московщині царем Петром I. А свої враження з першого контакту з публікою на павзах концерту в домі Чайковського передає він ось як: «Ніколи не бачив я щось подібного. Зле лежачий, погано вишитий одяг, інколи блискучий, але завжди з поганого матеріалу. Правда, я знаю, що це війна. Та й англійці зношені. Але там ви бачите, що той одяг був бодай колись добрий, а тут — ніколи. Є це концертний дім Чайковського, де бувають тільки високі достойники та стахановці з високими воєнними платнями. Але їх одяг не можна порівнювати з одягом членів Робітничого Союзу в мойому рідному місті Емпорія, Канзас, навіть в часах найгіршої нашої депресії... Та Кернедж Голл (Carnegie Hall) рідко коли дає ліпшу програму, як ту, що я її чув тут. Мені впаде в очі, що натовп с так само біднуватو кормлений як і біднувато одягнений. Тільки старшини Червоної Армії виглядають доволі добре. Але багато московських жінок має погану комплекцію, що вказує на брак вітамінів. Я завжди уявляв собі росіян як високий народ; потенційно може він і є великим. Але цей нарід в двадцятих і тридцятих роках був ще дітьми в тяжких днях по революції. Роки злого харчування спричинили погану структуру костей. Не диво, що ми, три пересічні американці, перевищали на пів голови навіть старшин Червоної Армії, що парадували там.

«На павзі частують американських гостей багатою російською закускою та шампаном. Ця справді орієнтальна гостинність не має нічого спільного з Леніном та з надвишкою вартості. Цей народ може і с соціалістичним, але він с також московським. А як такий, одідичив він куди сильнішу традицію від монгольського царя Джінгіс-Хана, аніж від Карла Маркса.

«Роздивляючись в залі, задумуюсь над тим, куди це ділись всі старші люди. Бо всі ці обличчя є молоді, двадцяти і тридцяти років. Це саме замітив я і на вулицях сьогодні по обіді. Що сталося з росіянами, що повинні бути тепер в п'ядесятих, шістьдесятих або сімдесятих роках? Вимерли вони в страхотливих голодах революції? Зліквідовано їх в пізніших чистках? Чи залила їх страшна хвиля російського приросту, так що їх число тільки видається так невидним? Навіть тепер, по поверті до Америки, дивуюсь я з того».

(Д. Б.)

«Український націоналізм не дає і не дасть спокою російському мракобесію... В його особі виходить на історичну арену молодий прогресивний фактор».

(М. Хвильовий: «Вальдшнепи» ч. II.)

Наука чи дискредитація?

Почнімо від короткої байки.

До одної земної країни дісталась молода істота з Марсу. Вона визначалась цікавістю і дослідницьким духом. (Марсіянська наука дещо вже знала про людей, а саме: що люди творять певні скупчення, названі за їхньою термінологією школами, фабриками, касарнями тощо). Нашого марсіянця особливо зацікавило питання, чому і як постали різні людські фахи. Чому в одних скупченнях на землі існують разом робітники, майстри, інженери, директори, в інших осередках — діти, пастухи, ковалі, селяни, вчителі, священники? Марсіянський вчений пригадував собі, що його вчили про якісь «суспільні диференціації», але пригадував собі також і те, що за новішими здобутками марсіянської науки з одного роду людських істот, з т. зв. «жінок», може постати за статистичними законами нова мала людина (дитина), часом і дві, і виїняткові три. Марсіянські вчені називали це явище «активним розпадом». Заскоружлі вчені не пов'язують цього «розпаду» з диференціацією людей на фахи, але наш молодий марсіянець не дуже поважає традиційну марсіянську науку: вона йому видається заплутаною, складною, обтяженою забобонними математичними формулами.

В нього виникає просте рішення людської проблеми: коли з однієї людської істоти жіночого роду може шляхом «розпаду» постати дитина, то чому не припустити, що з двох дорослих людей не могли б постати відразу інші люди різних фахів. Цю думку наш марсіянець називає законом гетероморфії або трансформації людських фахів. З великого числа спостережень, записаних в книгах марсіянської науки, він робить висновки, які просто вияснюють заплутані взаємодії в людських скупченнях. Треба лише припустити, що в цих скупченнях існували спочатку не всі фахи, а лише деякі, а саме: токарі, сторожі і селяни (може ще поліцаї та воєки).

Так, наприклад, коли зійдуться два токарі, то вони можуть перестати існувати, і з них постане один фабричний сторож і один інженер. Цим надзвичайно просто пояснюється факт, що в певних людських скупченнях, т. з. фабриках, існують поруч токарів також сторожі та інженери. В інших скупченнях, де токарів немає, не знаходимо інженерів, зате там спостерігаємо співіснування селян, попів і пастухів. Отже, ясно, що з двох селян за законом трансформації виникає один чабан і один піп. Взагалі, за цим законом нашого марсіянця можливі найрізноманітніші комбінації. Наприклад, зі сполучення трьох слюсарів може виникнути одна жінка, один вчитель і один чабан. Затє зі сполучення сторожа і вчителя можуть створитися три школярі (цим пояснюється спільна поява школярів, учителів і шкільних сторожів в скупченнях, названих школами).

Всі ці докази настільки переконливі, що наш марсіянець, наповнений святим тремтінням перед власним відкриттям, читає лекції, видає книжки і пропагує свої теорії. Його захоплення передається і деяким марсіянським вченим, які вважають, що «щось на цій теорії дійсно є», і що варто дати молодому вченому дорогу. Може це дійсно здобуде славу марсіянській науці?

Зміст цієї байки можна *mutatis mutandis* віднести до праць, видаваних п. М. Єфремовим, професором УТГІ і б. Унівського Університету в Мюнхені, який пропагує їх як епохальні відкриття. *)

В чому суть його відкриття?

*) Проф. Др. М. Єфремов: **Закон гетероморфії (трансформації) атомів**. Видання «Українське Мистецтво». Регенсбург 1945. Теж в англійській мові.

Відомо, що в природі існує понад 90 різних родів атомів (елементів). Менделєєв знайшов, що всі елементи можна систематизувати, уложивши їх в порядку їхнього атомового тягару до таблиці, яка має 8 колонок і 12 рядків (періодична система елементів). Елементи, що належать до одної колонки таблиці, мають значні подібності у хемічних і фізичних своїх властивостях. Отже, при переході з одного рядка до другого спостерігаємо певну періодичність. Вже на початку XIX-го століття фізико-хеміки висловлювали здогад, що атоми різних елементів могли постати з одного найпростішого. Кінець XIX-го століття приніс відкриття радіоактивності: було доведено, що атоми урану, торія, радія та інші розпадаються з виділенням атомів гелія (альфа-частинки) або електронів, та перетворюються в легші атоми. Наука про будову атомів і про їх розбиття перейшла за минулих п'ятдесят років дуже великий шлях свого успішного розвитку. За останніх тридцять років було доведено, що можна і сталі атоми перетворити в інші радіоактивні елементи, бомбардуючи їх протонами, чи альфа-частинками, чи нейтронами.

Тому питання про еволюцію і походження сталих природних елементів знову стало актуальним. Наука поставила це питання, але до рішення його ще далеко. Фізики, які присвятили все своє життя дослідам фізики (фізичної будови) ядра, не відважуються висувати навіть гіпотези.

Зате п. Єфремов обидвома ногами скочив до питання про еволюцію атомів і не тільки подає гіпотезу, а відразу ж проголошує її законом (так!) свого імені. Як він до цього дійшов?

Наука про землю каже, що земна куля складається з кількох концентричних верств. Ядро землі творить переважно залізо і нікель (верства Nife), Кора землі складається в основі з двох верств: специфічно тяжкої внутрішньої верстви — Сіма, в якій переважають сілікати магнезії, та легшої верстви зовнішньої — Сіал, де переважають сілікати алюмінію. Земна кора постола внаслідок оксидатії легко спалювальних елементів (подібно, як верства течкого жужжля на поверхні розтопленого заліза). Ця розтоплена сілікатова маса (magma) при повільному охолодженні і кристалізації, які тривали мільйони років, зрізничувалась (диференціювалась) за питомим тягарем на дві головні верстви, а в кожній верстві ще і за мінеральним складом.

Тому, що магма має в собі дуже багато хемічних складників, диференціація, яка вела до постанови окремих гірських порід і мінералів була дуже складним геохемічним процесом, який підлягає відомим фізико-хемічним законам. При складності цих процесів, геохемія, як молода наука, ще не повністю вияснила еволюцію земної кори, хоч ніхто не піддає сумніву важність фізико-хемічних факторів при творенні мінералів і гірських порід.

П. Єфремову ці речі, очевидно, відомі в загальній формі. Але так само очевидно, що головні фізико-хемічні закони, якими геохемія намагається пояснити складні комплекси творення гірських порід і мінералів, для цього цілком чужі. Він навіть не ознайомлений з фізико-хемічною термінологією, бо, наприклад, уживає термін про рівновагу мас в розумінні, яке нічого спільного не має з загальноприйнятим значенням цього терміну. (Подібну «письменність» в питаннях фізики атому виявляє п. Єфремов тим, що для явища перетворення елементів у інші, замість загальноприйнятого і єдиного терміну «трансмутація», він заводить свої терміни «трансформація», або «гетероморфія» атомів — вирази, які мають цілком інше специфічне значення, ніж це вкладає в ці терміни п. Єфремов). Взагалі, в публікаціях п. Єфремова всі солідні основи

фізики й фізико-хемії трактуються як схоластичний баласт, які п. Єфремов або ігнорує, або відкидає, розтявши їх своїми «законами» як гордійський вузол.

Розгляньмо логіку «першого закону Єфремова». У зовнішній верстві земної кори переважають оксиди алюмінія і сіліція. В цих оксидах (Al_2O_3 і SiO_2) вагові відношення $Al:O$ або $Si:O$ вже самі по собі близькі до одиниці ($Al:O=1,14$; $Si:O=0,87$). Присутність оксидів інших елементів (Ca, Fe, Mg і т. д.) доводить до того, що в зовнішній верстві земної кори відношення ваги металів (катионів) до ваги кисня дуже близьке до одиниці. П. Єфремов вбачає в цьому якусь загадкову тенденцію природи, яка навмисне шукає кабалістичного відношення 1:1 і називає це першим законом Єфремова або «законом рівноваги». Характеристичним для логіки п. Єфремова є його розгляд правила Сен-Клер-Девіля. Девіль найшов, що в природі імовірність існування простих сілікатових мінералів зменшується в порядку від калія (K) до заліза (Fe) в ряді: калій, натрій, кальцій, магnezій, марганець, залізо. Тобто в природі не зустрічаються прості сілікати натрія чи калія, тоді як у інших елементів в напрямку до Fe зростає імовірність існування їхніх простих сілікатів. Замість того, щоб шукати справжньої причини цього факту у фізичних і хемічних умовах творення мінералів, п. Єфремов каже, що природі залежить на додержанні кабалістичного відношення 1:1 між катионами і киснем. (Це те саме, коли б хтось твердив, що природа створила паристі органи у тварин — очі, руки, ноги — не з функціональних причин, а тому, що вона має тенденцію до паристих чисел (закон!) і доказом того було б те, що найбільш розвинена істота — людина — не має хвоста, бо хвіст один.).

Цей перший кабалістичний «закон» Єфремов кладе в основу історії землі: Глибші верстви землі не мають відношення ваги катионів до ваги кисня як 1:1, тому вони, за п. Єфремовим, мусять бути недосконалою первісною формою матерії і мусять неминучо «трансформуватись» — перетворити свої атоми в інші на протязі астрономічного майбутнього, бо так вимагає... «перший закон Єфремова». Такий *deus ex machina*, який змушує атоми до перетворення, знайшовся в «другому законі Єфремова» — законі трансформації.

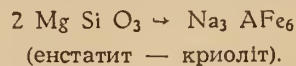
П. Єфремов виходить з того, що в певних скуйченнях гірських порід спостерігається спільна поява певних мінералів і хемічних елементів, а в інших породах зустрічаються комбінації інших елементів. Наприклад, в еруптивних породах т. зв. «атлантичної» групи зустрічається побіч себе калій і кальцій, а в породах «пацифічної» групи натрій супроводить магnezій.

Замість того, щоб розглянути відомі і вистачальні фізико-хемічні причини такого зріжничкування (специфічний тягар, умови кристалізації), п. Єфремов каже, що певні скупчення елементів поклали внаслідок трансмутації деяких атомів в інші. Так, наприклад, два атоми магnezія перетворюються в один атом натрія і один атом алюмінія і тому в певних породах зустрічаються одночасно всі три елементи. Це цілком безпідставне твердження (ідентичне з прикладом нашої байки про марсіянця) безпелаяційно названо другим законом Єфремова — законом «трансформації» або «гетероморфії» атомів. Якщо фізика таких перетворень не знає і вважає за неможливі, то «це тим гірше для фізики», заявляє п. Єфремов в усних дискусіях. Фізика атому для нього зовсім чужа, тому він про неї навіть не згадує, вірячи, що фізика мусить пристосуватись до його «законів», а не він пристосовувати свої «закони» до відомостей фізики.

Різний хемічний склад різних верств землі випливає тільки з цього його «закону». Спочатку

земля складалась тільки з заліза і ніклю, які за його фантастичним законом почали на поверхні землі перетворюватись в сіліцій і магnezій, і так зродилась верства *Sima*. Дальше той самий *deus ex machina* («закон» трансформації разом з «законом» рівноваги) діяв на поверхню верстви *Sima* так, що магnezій перетворювався на алюміній — отже виникла верства *Sial*.

Ставши на шлях «беззаконія», п. Єфремов захоплюється кабалістичною грою хемічних значків. На папері в нього можливі трансмутації елементів в які хоче інші. Цілком серйозно подається, наприклад, такий зразок трансмутації, де всі атоми однієї сполуки нараз перетворюються в інші атоми іншої сполуки:

Цей зразок може ще більше дикий, як приклади маси енстатиту часом знаходяться кристалі криоліту. Отже, для нього не має сумніву, що криоліт постає з енстатиту.

Поверховно вихопивши деякі факти з науки про атоми без розуміння фізики й фізико-хемії, п. Єфремов захоплюється своїми фантазіями так, що ставить їх як закони, які касують всі солідні і поважні здобутки наук. За п. Єфремовим дотеперішні логічні побудови наук треба або «викинути з підручників», або наново перебудувати, щоб вони відповідали його «законам».

Його «закони» такі гнучкі, що ними можна все пояснити. П. Єфремов («Технічні Вісті», ч. 1. — 1947) пише: «Не треба вважати, що мої ідеї відносяться тільки до царства неорганічної матерії, тобто можуть цікавити хеміка, фізика, технолога, ґрунтознавця. Ні, вони у великій мірі торкаються і фахівців, що працюють в ділянках органічної матерії: фізіологів, біологів, зоологів, медиків, біохеміків та агрономів» (Шкода, що не сказав ще п. Єфремов, що його ідеї мають цікавити ще фокусників, магів, хіромантів, гіпнотизерів і астрологів).

На це можна лиш завважити, що «ідеї» п. Єфремова в однаковій мірі не мають ніякого зв'язку з названими дисциплінами і фахами, основи яких в однаковій мірі невідомі п. Єфремову.

Немає сумніву, що фантазії, які п. Єфремов, не почервонівши навіть, називає «законами Єфремова», до науки взагалі не відносяться.

Але реагувати на них треба, бо:

1. П. Єфремов — як професор української високої школи (УТГІ) — ширить серед нашої молоді баламутство замість науки. Сам він зазначає, що свої «відкриття» він викладає студентам Братиславського університету.

2. П. Єфремов прилюдно заявляє (див. «Технічні Вісті», ч. 1—47), що своїми публікаціями він хоче «забезпечити патент на своє відкриття за українською наукою» — отже її прославити.

Борони, Боже, українську науку перед такою славю.

З власного досвіду знаю, що деякі категорії людей, які захопились безпідставними «ідеями», не можна переконати ніякими аргументами. До такої категорії людей належать, між іншими, для прикладу — винахідники *Perpetuum mobile*.

Воюсь, що п. Єфремов також.

Про що думає сьогодні Франція.

В цих днях вчасної осені на терасі Кафе де Флоре, положеної в тіні церкви Сан Жермен де Пре, світять пустки. Сталі гості виїхали на ферії. Відвідувачі з провінції дарма шукають малого чоловіка в окулярах — Жан Павля Сартра, який Кафе де Флоре зробив святиною темної своєї песимістичної науки — «ексиденціялізму».

Але в редакційному бюро найрозважливішого комуністичного тижневика «Action» немає жодних літніх ферій. З вікон бюро можна бачити пам'ятник Орлеанської Дівчини; він с наново позолочений і виглядає так само блискуче й агресивно, як звучать і паролі партії. «Ми с партією з великою будучиною», — каже один з видавців, рухливий, черноокий П'єр Куртаде.

На шостому поверсі дому Булевар де Лятур-Марбур з виглядом на Айфлеву вежу відчинено модерний монастир. Домініканці в білих волосіннях вештаються і ведуть живі філософічні дискусії з відвідувачами та приготівляють наступний номер «La Vie Intellectuelle» (духове життя). Це є провідний католицько-ліберальний журнал.

Три різні образи. Три філософії. Три напрями, що надають тепер тон в Парижі. Альберт Камус, який сам є чимсь в роді філософа, схопив це недавно в прецизний спосіб: «Хто с пророками теперішньої Франції? — Маркс, Жан Павль Сартр і Христос. І то в такій черзі». Марксизм, ексиденціялізм і християнство. Це с три основні науки, які мусять знати, коли хтось хоче розуміти, що сьогодні думається і пишеться у Франції.

Марксизм є найбільш босва із всіх трьох теорій. Марксизм є сьогодні одинокою живою формою, в якій продовжують своє існування раціоналізм і матеріалізм. Хоча французькі матеріалісти походять з зовсім інших сторін і під оглядом темпераменту далеко різняться, с вони таки в основному переконанні згідні. Університетські науковці між ними, як Жоліот-Кірі, вірять так само, як і робітники з Бельвіль, у поступ, природознавство і силу розуму. Марксизм для них значить стільки, що чин. З філософії французькі комуністи не багато собі обіцяють. Вони думають, що такі люди, як Сартр і його молодці, розтрачують час своїми словесними забавками. «Вони обертаються завжди довкруги себе, як вивірка в клітці». Комуністи вважають філософа за рід кращого журналіста, якого завдання було б приблизно в тому, щоб інформувати маси про висліди природознавчих дослідних здобутків.

Справжні лябораторійні науковці як Лянгевін і Жоліот-Кюрі, знаходять радше признання в комуністів. Обидва вони с членами партії, обидва вони с прихильниками наукового матеріалізму обидва належать до створеного комуністичною партією комітету інтелектуалів, що приготівляє «Словник французького відродження», в якому має бути віддане все людське знання з «наукового пункту ба-

чення». Журнал, що репрезентує найчіткіше цей естетизуючий комунізм, «Les Lettres Françaises» не має вже більше того рішачого значення, яке він мав під час окупації, коли він був «найважливішим нелегальним часописом». «Action» є більш конкретний. Для людей з «Акціон» марксизм є приготуванням до революції, тут пишеться влучно і вдаряється твердо, упрощується зручно проблеми, щоби вони достосовувались до концепту і ведеться незмучено хрестоносні походи проти церкви, «провідної 10-ти тисяч» і «англо-американського імперіялізму».

Строга дисципліна і догматична суворість партії сприяють ударній силі і єдності усіх акцій, але вони вбили живучу думку в марксизмі. В літературі правдива критика цілковито зникає; головною справою є політично-тактичні роздумування. «Акціон» недавно опублікував статтю: «Чи мають бути спалені письма Кафки?», при чому, очевидно, видвигнуто застереження, що поезія, яка не є вірна партії і с «песимістична», не може мати для себе виправдання. Некомуністичні критики використали нагоду, щоби звернути увагу на те, що палення книжок було яскравим фіналом на дорозі до націонал-соціалізму. Потім партійна преса відчинила заповровий вогонь на книжку Кестлера «Darkness at Noon» найбільш оспорюваний в цьому році у Франції роман комуністами представлено як «книжку злих обичаїв». Роман Гемінгвея «For Whom the Bell Tolls» для них є «фашистівською літературою». Місячник «Confluences» почувся опісля зобов'язаним пригадати колегам з політичної лівиці, «що в літературній критиці є ще інші критерії, як питання, чи той або інший твір є проти комунізму».

Осягнути безоглядний послух у Франції є тяжко. Французи є віддавна «завжди проти правління», вони є надкритичні. Зовсім без причини вони ж не є духовими дітьми Монтаніс і Вольтера. Політичні струї проти комунізму, що їх уже від останніх виборів і від того часу все більш виразно дається відчувати, сходяться разом із щораз більше нарастаючою опозицією інтелектуалів проти домагання партії, що індивідуальне мислення мусить зникнути. Є типовим протестувати так, як це зробив Сартр: «Як можна переділити себе добровільно, при ясному розумі і розважній застанові до вчення, що зносить думання?»

Марксист вірить у поступ і с оптимістом. Ексиденціяліст розглядає світ довкруги себе (противники кажуть: з запамороченим) поглядом і не знаходить нічого, що настроювало б його до оптимізму. Він бачить нерозвагу, терпіння і безнадійний непорядок. Марксист не цінить філософії і прославляє природничі науки. Ексиденціяліст відповідає, що знання про людину є важніше, як знання про природу; він є протиприродознавчий і протиматеріалістичний. В одному місці очевидно з нашої байки. Але п. Єфремов бачив, що серед сходяться прихильники Сартра з марксистами: в

безоглядному атеїзмі. Вони беруть вислів «Бог є мертвий» дуже поважно і аж до найвищої консеквенції атеїстично. Їх найповажніший закид проти комуністів полягає в тому, що комуністи безкритично віру в всемогучого Бога заступили рівно ж безкритичною вірою в Сталіна і матеріалізм.

При всій своїй безвірності екзистенціаліст іде однак, разом з християнами в наголошенні проблеми свободи одиниці, яка комуніста ледве чи інтересує. І аналіза людини та її низькоти, як її переводить екзистенціалізм, креслить свій предмет досліду в традиційній формі християнського мислення, що описує «незручність безбожної людини».

Модерний екзистенціалізм є в великій мірі під впливом індивідуалістично забарвленого і повного загадок твору Кіркегаарда. Кіркегаард виступив з незвичайною силою проти абстракції і систематики в Гегелівському мисленні. «Правда є завжди суб'єктивна, — проголосив він, — ніяка система не може означати існування». Від Сократа, що голосив: «Пізнай себе самого!», ставили екзистенціальні мислителі людину вище теорії, а почуття вище абстрактного мислення. Сартр висловлює це в формулі: «буття є більше як існування». І Паскаль, якого ще з 17 століття «Думки» («Pensees») гармонізують надзвичайно з модерним екзистенціалізмом, сказав: «Серце має свій власний розум, про який розум нічого не знає».

Кіркегаардові твори збудили багато людей з їхнього вигідного оптимізму 19-го століття і загнали їх в болочу застанову. І Кіркегаардові наслідники використовували кількакратно його ідеї. Деякі з них, християнські філософи екзистенціалізму, як то: Макс Шелер, Карль Жасперс, Карль Барт, Габріель Марсель, задержали релігійні основи науки майстра. Інші, як Мартин Гайдеггер, якого книжка «Буття і час» є передуступом Сартрового «Буття і ніщо», ставляться проти Кіркегаардових вірувань і розвивають лише свої думки відносно («Pensees») гармонізують надзвичайно з модерним неупорядкування і безсмысленности світу.

Тяжко зрозумілі Ж. П. Сартрові філософічні писання більше не читаються. Його дійсний вплив походить властиво з його літературних творів. Французький екзистенціалізм є взагалі радше рухом літературним, як філософічним. Сартр сам окреслює свою мистецьку працю як важливу частину своєї філософічної роботи. Єдність літератури і філософії є знаменна сьогодні для духового життя у Франції в нові часи. Жан Валь, автор найкращої книжки про Кіркегаарда, є ліричним поетом (ліриком), а Габріель Марсель, провідник християнських екзистенціалістів, є рівночасно поетом сцени і композитором. Сімон де Бовуар, найбільш продуктивна учениця Сартра, є рівночасно романісткою і авторкою драм і філософічних есеїв.

Хоча Альберт Камус заперечує, що він щонебудь має спільного з філософією екзистенціалізму, теми його книжки таки стоять з нею у зв'язку. Він має серед молодшої генерації доволі велику громаду, яка залюбки читас його твори. Камус є двосторонньою особистістю. Як філософ, він є наставлений негативно і заперечує всі цінності, як активна людина, бореться він за справедливість і чистоту. Але чи буде він в спроможності гармонійно погодити свої думки з чинами?

Християни чуються подвійно загроженими: так від напору комуністів, що живуть своєю власною вірою, як також від, при всякому сумніві таки ясного, атеїзму екзистенціалістів.

Мислителі поміж християнами у Франції пробують погодити між собою дві протилежні теорії. Вони вірять в те, що наука Христа проникає всю часову історію і перетриває всі зміни людських цивілізацій. З такого їх переконання виростає пророцька школа модерного християнства, яку творять імена Лсона Бльой, Карла Барта і Жоржа Бернанос. Але християни вірять рівночасно, що віра в кожній епосі історії мусить приймати нові форми. Це два аспекти одної і тої ж самої правди: розрив із суспільством відбувається рівночасно зі злукою християнських цінностей в суспільстві.

Деякі з християнських мислителів в останніх роках займалися засадничо тільки сучасними проблемами віри, взаєминами віри і нашим світом. Жак Марітен перестав зовсім писати чисту філософію й займається актуальними проблемами, Рухи: «Духовий Фронт», «Церковна Молодь» і МРП намагаються розвивати християнський соціалізм. До їхніх публікацій належить поважний і солідний журнал Мунієра «Дух» («Esprit») орган «персоналізму», в якому зустрічаються визначні люди всіх конфесій і релігійних напрямків.

Цей християнський гуманізм доповнюється ще «верикальним» аспектом, поглядом на вічне, смыслом для індивідуальної драми так, як це розуміють християнські екзистенціалісти. Журналом цих людей є «Живий Бог» («Dieu Vivant») Леон Бльой потягає за собою католиків тої групи, Карль Барт — протестантів, і обидва обожають святу Трійцю філософії екзистенціалізму: Кіркегаарда, Ніцше і Достоевського. Також протестантизм є сьогодні у Франції животний; особливо круги, що гуртуються довкола Карля Барта і Вішера, ведуть успішні дискусії зі своїми католицькими приятелями.

Ці рухи показують ширинь і глибини духового життя в сьогоднішній Франції. Чи буде який з них здібний розшматовані фрагменти культури звести до нової єдності і синтези, якої шукає ціла Європа?

Марксизм приходить з зарозумілими претензіями. Він має свіжу енергію, сувору догматику, строгу дисципліну. Але радість надії і сила походять в великій частині зі свідомого заперечення труднощів і з заборони висловлювати ухильні думки.

Філософія екзистенціалізму внесла розкрити ясність в мислення сучасності, глибоку зневіру в неупорядкованість нашого світу. Вона побудувала значне діло для обнижжування. Але чи є вона здібна також будувати? Взяти на себе свідомо судьбу Сизифа і в той спосіб хоробро, а рівночасно безнадійно жити, як це голосить Сартр, є дане лише небагатьом смертним. Як і стоїцизм старинного світу, залишиться атеїстичний екзистенціалізм тільки філософією інтелектуальної меншости. Меси він ніколи не зрушить, бо ми потребуємо надії навіть тоді, коли ще вона так зле пасує до обставин і видається без основ.

(«Neue Auslese»)

З пресового фільму.

Преса Советської України веде зараз велику кампанію за виконання постанови Пленуму ЦК РКП(б) «О мерах под'йома народного хозяйства в послевоенный период». зі статей ми довідемося, як «ентузіастично» прийняли працюючі маси України згадану постанову, що є нічим іншим як консеквентним продовженням пляну політики СССР «догнати і перегнати» вже не тільки «гнилу Європу», але й цілий світ.

І так, в офіційному органі ЦК КП(б)У, Верховного Совета УССР і Ради Міністрів УССР «Правда України» від дня 15 березня ц. р., в статті «Возглавить соревнование мас» пише — (офіціоз України пише московською мовою, бо, правдоподібно, наслідком національної політики «мудрої партії» українське населення не мусить уміти читати по українському): «З величезним захопленням зустріли працюючі України заклик передових колективів ленинградських підприємств — розгорнути всесоюзне соціалістичне змагання з нагоди 30-ліття Жовтневої Соціалістичної Революції. Тисячі колективів, заводів, транспортів, шахт увійшли в похід за підвищення темпів господарського розвитку. За передовими рядами нашого робітничого класу до соцзмагання вступає колгоспне селянство.»

«Радянська Україна» за 26 березня ц. р. в передовій під наголовком «За дійове соціалістичне змагання на селі» декларує: «Палкі прагнення, бажання і мрії робітників злилися з прагненнями, бажаннями і мріями хліборобів в одне палке пристрасне прагнення, в одну мрію всього робітничого класу, всього колгоспного селянства, інтелігенції, міста і села: гідно зустріти тридцятий Жовтень, порадувати партію і рідного Сталіна великими виробничими перемогами». Чи прагнення і мрії всієї робітничої класи йдуть по лінії досягнення перемоги виробництва... штанив, яких в СССР є мало, чи гармат, яких є там багато, «Радянська Україна» не пише. За те пише, що працівники, «надхненні історичною постановою лютневого Пленуму ЦК ВКП(б), добровільно беруть на себе зобов'язання, і з кожним днем поширюється нова хвиля політичного піднесення».

Одним словом — народні маси «надхненні історичними постановами», народні маси «добровільно беруть на себе зобов'язання», народні маси «порадують партію і рідного Сталіна».

Ситий обиватель Західної Європи, що зараз гістеризується великубраціями Воллеса, дійсно вірити в те, що говорить преса «найдемократичнішої країни світу». Жалує, що й в його країні немає такого ентузіазму і надхнення «порадувати» рідну партію і рідного президента. Шкодує, що не може «добровільно» зголоситися, замість 8-ми, до 10-годинного дня праці і стати з працюючими своєї країни до соцзмагання за виробничі перемоги. Дюсада його бере, що мусить жити у відсталій країні «капіталістичних акул» та «буржуазної експлуатації» і навіть не має нагоди побачити (подумайте — в ХХ-віці й не бачити!) порядного концентраційного табору та налюбуватися видом «ворогів народу», бо їх власний уряд, чомусь не хоче розстрілювати і висилати до «Вільд Вест». Встидається жити у так відсталій країні, де уряд і влада не хоче підвищувати продукції, і тому одинокий вихід знаходить у вступленні в члени комуністичної партії, щоби прискіпити процес «зрівняння» з «самою передовою країною світу» СССР.

З советської преси довідемося не лише про загальний «ентузіазм» мас і «надхнення» бажання порадувати рідного Сталіна і партію виробничими перемогами, але й довідемося про заходи й міроприємства, як ці виробничі перемоги досягнути.

Читаючи даліше згадані газети ми довідемося, що попри «стихийний» і «пристрасний» ентузіазм існує в країні, «где так вольно дышет человек», ще

щось противного. «Партком не прийняв енергічних мер к тому, чтобы сделать соревнование на заводе подлинно массовым, вовлечь в него всех без исключения рабочих, инженеров и техников. На заводе даже не все коммунисты соревнуются» («Правда Украины» від дня 15 березня 1947 р.).

Виходить, що «ентузіастичне» масове змагання не є ані так ентузіастичне, ані так масове, коли навіть... не всі комуністи беруть у ньому участь.

І тому «справа йде, перш за все, про те, щоб зробити змагання в повному розумінні слова, всенародним, масовим. Ні одне підприємство, ні одна шахта, ні один колгосп, совхоз, ні одна МТС, ні один працюючий республіки не може зараз залишатися поза змаганням... Необхідно втянути до змагання поголовно всіх працюючих...» щоб кожен був просякнутий почуттям відповідальності за виконання взятих обов'язків («Правда України» від дня 15 лютого 1947). І тому «протягом квітня місяця мусить бути закінчено перегляд застарілих і понижених норм виробки на підприємствах, що дасть можливим утворити необхідні умови для дальшого піднесення продуктивності праці в промисловості» («Правда України» від 15 лютого 1947). Уже в квітні біжучого квартала згідно рішення уряду мусить бути забезпечено виконання не менше 34 відсотків квартального пляну. А цього можна досягнути лише при умові високих темпів праці з самих перших днів квартала (Московська «Правда» від 4 квітня 1947). І тому «учасники змагання будуть настирливо прагнути до перебільшення плянної урожайності, до досягнення встановлених указом показників... Справі змагання можуть лише пошкодити показники, які випливають з середніх або мінімальних норм...» («Правда» від 31 березня 1947 в статті «К высоким урожаям, к обилию продовольствия»). І тому «нашому соціалістичному суспільству чуже рівняння на відсталих. Підтягнутись до рівня передових! От це головна вимога нинішнього етапу змагання» («Правда України» від 15 лютого 1947).

Нам є ясно: це вимога не лише нинішнього етапу. Така була вимога вчорашнього, така й буде вимога завтрашнього етапу змагання, що поставив собі цілком підготувати «соціалістичне суспільство» до «последнего боя». (М. Б.)

У нас ще до сьогодні мішають поняття «російський» і «советський», кладучи між ними знак рівняння або приписуючи окремим з них відношення не властиві. На цю тему Український Часопис «Америка» — урядовий орган Провидіння — Стіваришення Українців Католиків в Америці, ч. 14—47, від дня 22 лютого ц. р. на маргінесі заявив американського підсекретаря стану Дін Ачесона, в якій він назвав російську політику «агресивною і експансивною», дає таке вяснення: «Варто при цьому звернути увагу, що підсекр. стану Ачесон говорив про російську політику, а не советську. Це, очевидно, з розмислу. Бо політика ні т. зв. радянської України, ні Білоруси, ні Вірменії, ні Грузії не є ані агресивна, ані експансивна. Ці «республіки» тільки можуть «молчать і послушати». Політику за них веде Росія, і то все ту саму: агресивну, експансивну, імперіалістичну. І тому зовсім правильно, нарешті, поважна американська преса за прикладом нашого уряду називає речі їх власним іменем. Коли агресивна й експансивна політика — то російська; коли Айслера звуть агентом чужої держави, то підчеркують, що він є російським шпигуном (гляди «Нью Йорк Таймс» дотичні числа), а коли йде мова про рабство, визиск, то це советські явища».

Варто, щоб і наші земляки навчились відрізняти справи, за які відповідальний «братній», «вели-

кий», «передовий» руський нарід, від справ, що за них вини і відповідальність несе «найдемократичніша демократія» — советська система.

*
*
*

По відомих голосах польських «політиків» з табору народової демократії (Гертих, Добошинські), що на теми польсько-українських справ випустили окремі брошури, а то й книжки на сторінках польського «незалежного демократичного» тижневика «Кроника», що виходить у Франкфурті, в ч. 18 від дня 3 травня 1947, читаємо статтю якогось кл. гр. «Про польсько-українські справи». Як звичайно, дотепний автор старається історично-правно обґрунтувати польську рацію стану відносно спірних польсько-українських пограничних проблем. Щоби не відповісти прямо і яєно на питання про становище поляків до українських етнографічних земель, що входили до вересня 1939 р., склад польської держави, автор статті переконує: «Не можемо в тій справі складати нікому в сучасній хвилині ніяких заяв, як довго існує стан, витворений, найперше, договором Ріббентроп-Молотов з 1939 р., відтак договором Тимчасового Польського Уряду з СССР з 1945 р. Обидва ці акти становлять головну і генеральну причину нашого негативного ставлення до ситуації, витвореної на Сході Польщі. Признання якихнебудь прав або претензій до Львова і східних земель Речіпосполитої, отже також і прав народу або незалежної української держави до тих областей, було б з нашої сторони дефінітивним перекресленням нашого ставлення до того стану фактичного, що його ми не визнаємо і не апробуємо. Ніхто не може від нас вимагати, щоби ми, не визнаючи фактів, довершених на схід від лінії Ріббентроп-Молотов або так званої лінії Керзона, які з собою майже покриваються, в розмовах з українцями апробували аналогічні зміни в їх користь, бо це підривало б надто очевидно рацію нашого теперішнього ставлення і оправдувало б децизію тих, що зміни ці довершили, і затверджувало б їх позиції в спосіб, що його пізніше важко було б змінити. Наше ставлення спирається на засаді, що східні землі Речіпосполитої, це є землі на схід від Буга по Збруч і лінія кордону, визначена в Ризькому трактаті 1921 р., належать до Польщі, і що стан такий треба наперед привернути і пошанувати, а щойно потім законна зверхня влада Польської Держави, опираючись на опінії і згоді представників польського народу, буде мати право розважити і рішити евентуальні зміни в користь інших партнерів.

По такому викладі політичних аргументів польської рації стану нам є зовсім ясно, на яких підставах базує польська «незалежна демократія» свої пляни відносно українських земель. Є категорія політиків, яких життя ніколи нічого не навчить. Навіть такої простої істини, що кожному, не тільки українському, народові є зовсім байдуже, чи його землі буде окупувати німецький, московський, польський, чи якийсь інший окупант, так само як і зовсім байдуже, яких цей окупант буде вживати аргументів, щоби свою окупацію виправдати. Важне є, однак, чи ми маємо з поляками жити як рівноправні сусіди, чи як вороги. І тому причини польсько-української ворожнечі треба шукати не в «дискретній інтервенції зовнішніх сил, що одну і другу сторону — часто несвідому тих маневрів — підбурювали до стану білої гарячки», івідеш — але в польському імперіялізмі, що навіть сьогодні не дає

полякам можності тверезо думати і усвідомити собі свою властиву ролю і значення та сили і ресурси, якими вони розпоряджають, щоби те значення досягнути. Чи не пора навчитись уже полякам, що при такій своїй «політиці» вони все будуть жертвою сусідського імперіялізму.

*
*
*

Ульмські «Українські Вісті» ч. 18 (76) від дня 11 травня ц. р. приносять статтю Мирослава Стиранки п. н. «Хто винен?» Стаття не була б ніякою сенсацією, як би не те, що автор статті походить сам з середовища, в якому він займав доволі високе становище, але яке він сьогодні обвинувачує у відповідальності і вині за стан нашого внутрішнього суспільно-політичного «розгойдання», нетерпимости, терору і жалюгідного бандитизму. Виходячи від прикладу жалюгідних подій в ульмському таборі, автор констатує: «Не шукаймо безпосередніх винуватців жалюгідних ульмських подій та їм подібних тих, які були і які будуть серед таборових кадиків, але серед тих, хто їх тими кациками іменував та хто поблажливо, крізь пальці, дивиться на їхні витівки. Це є правдиві винуватці того нездорового стану, який зараз витворився по наших таборах... Не допоможуть тут і традиційні виправдування, мовляв: нам нічого не відомо, ми жадних того роду наказів не давали, ані не хвалимо таких методів». Хто добирає собі такий склад низового активу, який уважає єдиним найбільше надійним і корисним засобом внутрішньо-партійного політичного виховання 25 на голу, а єдиним політичним аргументом у внутрішньо-політичному житті фізичний терор... той завжди поноситиме повну відповідальність за це все, що його партійні низи роблять чи під впливом тих партійних низів робиться.

Цінне признание. Тим більше цінне, що походить від особи, що докладно вивчила і усвідомила закони моралі того середовища, в якому вона сама працювала.

Нам ті справи були ясні раніше. З моментом, коли група в такий трагічний момент віддається робити політичною чеснотою лінію анархічного «блискучого відокремлення» і в суспільно-політичне життя вводити принципи монопартійности та впливаючі з них терор, нетерпимість і фізичне насилля, вона себе робить винною за цілу нашу внутрішню ситуацію, яка внаслідок того витворюється. І ми будемо так довго це повторювати, аж поки останній партієць з табору «блискучого відокремлення» не зрозуміє, так, як це зрозумів уже М. Стиранка, що він дотепер помилявся. Сподіємось, що частина «патріотів» в «журбі» за добре ім'я українського емігранта буде нам закидати, що пишучи про терор і бандитизм, (в тому напрямі ухвалено на одному з з'їздів навіть «закон», що забороняє пресі писати про такі випадки раніше, ніж буде опубліковане становище суду) компромітуємо українську справу. Їх заміти прийматимемо як чергову спробу знаходити винних там, де їх немає, а своєю демагогією прикривати справжніх винуватців.

Бо вважаємо, що компромітують нас не ті, що про бандитизм пишуть, але ті, що його док о н у ю т ь. І в тій справі повинна вже раз наша еміграція здобутись на розумніші заходи ліквідації компромітуючих фактів і явищ, як лише ухвалювати «закон» заборони про них говорити.

Український нарід і на таку життєву ситуацію має мудру приповідку: правда в очі ко ле.

Е Р Р А Т А :

В попередньому числі, в „ЛИСТУВАННІ РЕДАКЦІЇ“, рядок 14 згоря замість слова — „продали“ має бути „подали“.

НОВІ КНИЖКИ.

Іван Франко — Захар Беркут. Історична повість. — В-во «Українське Слово». Регенсбург. 1946.

В. Радзикевич — Історія української літератури. Ч. I і II. — Українське Видавниче Т-во «Вернігора» — Мюнхен. 1947.

Інж. П. Лещенко та інж. П. Василюк — Практичне миловарство (Курс лекцій). — На правах рукопису. Видання: Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ), Регенсбург—Берхтесгаден. 1947.

Проф. др. М. С. Танквари та проф. др. інж. М. Гайдак — Американське промислове папірництво. — На правах рукопису. Видання УТГІ. Регенсбург—Берхтесгаден. 1947.

М. Сціборський — Сталінізм. III-тє видання. — Видавництво ім. Хвильового. 1947.

П. К. Боярський — Національний солідаризм. — Циклостилеве видання. 1947.

Мур — Альманах. Ч. 1. В-во «Прометей». 1946.

О. Марден — Воля й успіх (переклад В. Приходька). — Видання третє. 1947.

Іван Багряний — Тигролови. Роман частина 2. — В-во «Прометей». 1947.

Один рік таборі Ельванген. — Ювілейний альманах. Ельванген. Журнал «Пу-Гу» ч. 7.

М. Тихойкий — Підручник шевського крою. — Видання М. Тихойкий. Ділінген. 1947.

Атом та його енергія. — «Народня Бібліотека». В-во «Прометей». 1947.

Дипл.-інж. М. Приходько — Порадник шюферові. — Мюнхен. 1947.

Іванна Дицбо - Мельник — Підручник крою і шиття. — Видання Делегатури Об'єднання Українського Жіноцтва на Еміграції. Регенсбург. 1947.

Віктор Петров — Український фолклор. — Наклад Українського Вільного Університету. 1947.

Проф. др. Вол. Січинський — Чужинці про Україну. — П'яте видання. 1947.

Гр. Косинка — В житах. 1947.

Д-р Мирон Дольницький — Географія України для середніх шкіл і для самоосвіти. — 1947.

НАДІСЛАНІ ЖУРНАЛИ:

За Самостійність — Ч. 5.

Український Літопис — Ч. 4.

Визвольна Політика — Український суспільно-політичний місячник. Ч. 4 (14).

На чужині. Ч. 3 — журнал української демократичної думки.

Обнова. Ч. 1 — Бюлетень Товариства українських студентів-католиків. Циклостиль. Мюнхен. 1947.

Нашим Дітям. Ч. 1. — Неперіодичний збірник — альманах Об'єднання Працівників Дитячої Літератури. Мюнхен. 1947.

Ukraina Esperantisto («Український есперантист») Ч. 1. — березень 1947. Авсбург.

Інтернаціонал Свободи — Орган Міжнародного Руху Свободи. Рік I. Ч. 1. Брюксель. 1947.

Літопис Українського Політв'язня — Мюнхен. 1947. Ч. 3.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

Адміністрація «ОРЛИКА» приймає передплату на журнал.

Висота передплати виносить:

на півроку — 24 RM,

на рік — 48 RM,

Ціна поодинокого числа 4 RM.

Кооперативи, книгарні, таборові крамниці і приватні кольпортери одержують від 20 прим. — 15%, від 50 прим. — 20% опушту.

У відповідь на численні прохання прислати оказові числа Адміністрація «ОРЛИКА» змушена, на жаль, повідомити, що з огляду на обмежену висоту накладу безплатно оказових чисел не висилася.

Приймається за попередньою оплатою оголошення, за зміст яких Редакція не відповідає:

Ціна оголошень: 1 сторінка — 600 RM, $\frac{1}{2}$ сторінки — 350 RM, $\frac{1}{4}$ сторінки — 200 RM, $\frac{1}{8}$ сторінки — 120 RM, $\frac{1}{16}$ сторінки — 70 RM, $\frac{1}{32}$ сторінки — 40 RM.

Пошукується заступників «ОРЛИКА» на поодинокі табори.

Всіх дотеперішніх довжників проситься ласкаво врівняти залеглості або звернути одержані журнали.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ОРЕЛІК“ В БЕРХТЕСГАДЕНІ

